

Lunds universitet
Avd. för litteraturvetenskap, SOL-centrum
Handledare: Bibi Jonsson
2015-06-04

Ellen Metall
LIV014

Självständiga kvinnor

Om kvinnors frigörelse från ett patriarkalt system i
Selma Lagerlöfs Löwensköldstrilogi

Innehåll

Inledning.....	3
Syfte och frågeställningar	3
Teori och metod.....	3
Selma Lagerlöfs rösträttstal	7
Forskningsöversikt.....	10
Kvinnorollens förändring i Löwensköldtrilogin – en analys	15
Förändrade kärleksrelationer	15
Moderlighet och samhällsmoderlighet	21
Kvinnor på manliga arenor och patriarkatets fall	25
Systemskap och matriarkat.....	29
Slutord.....	34
Källförteckning.....	37
Bilaga: Släkten Löwensköld, fem generationer	

Inledning

Syfte och frågeställningar

Löwensköldstrilogin, bestående av kortromanen *Löwensköldska ringen* (1925) och de längre romanerna *Charlotte Löwensköld* (1925) och *Anna Svärd* (1928), blev nobelpristagaren och akademiledamoten Selma Lagerlöfs (1858 – 1940) sista romansvit. I trilogins början befolkas släkten Löwenskölds gård Hedeby av män – ryttmästare Göran Löwensköld, hans söner och sönernas informator. Gårdens kvinnor står i bakgrunden. Som en symbol för patriarkatet hänger i salongen ett porträtt av anfadern general Löwensköld. Denne är klädd i uniform och har tydliga drag av ”självaste Karl den tolfte”.¹ I slutet av romantrilogin återvänder berättelsen till ett förändrat Hedeby, där ”en syndafloed av kvinnor” (AS, s. 339) har intagit gården. Sex döttrar, en hustru, en faster och en guvernant, inalles nio kvinnor, omger baron Adrian Löwensköld. Baronen är desperat då han inte har någon manlig arvinge. Den förändrade könsordningen på Löwensköldarnas Hedeby motsvaras av en förändring av könsrollerna i trilogin i sin helhet.

Mitt syfte är att undersöka Löwensköldstrilogin ur ett feministiskt perspektiv och visa hur den gestaltar en förändring av kvinnans plats i familjen och i samhället. Mina frågeställningar är följande: Hur förändras kvinnorollen i trilogin? Hur går förändringen till? Vilken är Lagerlöfs vision om den nya kvinnorollen?

Romanernas kvinnor står i fokus, men eftersom kvinnors och mäns relationer ska studeras är det oundvikligt att inte beröra även mansrollen. Den senare kommer däremot endast att ingå i analysen då den är relevant för att belysa kvinnorollens förändring.

Teori och metod

Löwensköldscykeln är den mest mångbottnade av Lagerlöfs texter, hävdar litteraturprofessorn Vivi Edström i *Selma Lagerlöf. Livets vågspel* (2002). ”Man blir aldrig färdig med den”, skriver hon.² Även litteraturforskaren Inger Littberger Caisou-Rousseau understryker i *Över alla gränser. Manlighet och kristen (o)tro hos Almqvist, Strindberg och Lagerlöf* (2012) att trilogin

¹ Selma Lagerlöf, *Löwensköldska ringen*, Stockholm 1925, s 6. Sidhänvisningar till Löwensköldstrilogin kommer i det följande att ges inom parentes i brödtexten. *Löwensköldska ringen* förkortas LR, *Charlotte Löwensköld*, Stockholm 1925 CL, och *Anna Svärd*, Stockholm 1928 förkortas AS

² Vivi Edström, *Selma Lagerlöf. Livets vågspel*, Stockholm 2002, s. 484

hela tiden kräver tolkning, eftersom den ”kategoriskt är uppbyggd så att ingen kan vara säker”.³ Några företeelser som gör Löwensköldstrilogin mångbottnad och svårtolkad är dess tendens att bli melodramatisk samt inslagen av ironi och parodi. För att genomföra analysen av hur könsrollerna förändras i Löwensköldstrilogin använder jag teorier som uppmärksammar dessa begrepp.

Peter Brooks diskuterar den melodramatiska texten i *The Melodramatic Imagination. Balzac, Henry James, Melodrama, and the Mode of Excess* (1976).⁴ Han beskriver den vardagliga betydelsen av melodramatisk som ”the indulgence of strong emotionalism; moral polarization and schematization; extreme states of being, situations, actions; overt villainy, persecution of the good, and final reward of virtue; inflated and extravagant expression; dark plottings, suspense, breathtaking peripety”.⁵ I förordet till första upplagan skriver Brooks att han upptäckte melodramatiska episoder i en för övrigt realistisk och vardaglig gestaltning hos bland andra Honoré de Balzac och Henry James. Författarna tycktes ibland skapa förhöjda och polariserade situationer där det rör sig om ”darkness and light, salvation and damnation”.⁶ För att till fullo förstå intentionen med sådana texter måste bruket av de melodramatiska inslagen analyseras, anser Brooks.⁷

I avhandlingen *Känslans röst. Det melodramatiska i Selma Lagerlöfs romankonst* (2002) använder sig Maria Karlsson av Brooks förklaring av melodramatisk text.⁸ Karlsson visar hur melodramatiska inslag är frekventa i Lagerlöfs texter och att nya texttolkningar möjliggörs om detta fenomen fokuseras.⁹ Eftersom Karlsson liksom jag analyserar Lagerlöf-texter, använder jag hennes teoretiska resonemang om det melodramatiska som utgångspunkt för min analys.

Den melodramatiska föreställningsvärlden hos Lagerlöf utgörs av extrema händelser som stora uppgörelser mellan individer eller dödsdomar över oskyldiga. Det kan även röra sig om starka känslouttryck som knäfallande mödrar, tårar som sköljer över ansikten och hjärtan som brister. Karlsson sammanfattar melodramatisk text som ”överdrifternas språk”.¹⁰ Hon föredrar adjektivet melodramatisk framför substantivet melodram, eftersom det senare refererar till en

³ Inger Littberger Caisou-Rousseau, *Över alla gränser. Manlighet och kristen (o)tro hos Almqvist, Strindberg och Lagerlöf*, Göteborg/Stockholm 2012, s. 307

⁴ Peter Brooks *The Melodramatic Imagination. Balzac, Henry James, Melodrama and the Mode of Excess*, andra upplagan med nyskrivet förord, New Haven och London (1976) 1995

⁵ Brooks s. 11f

⁶ Brooks, s. xiii

⁷ Brooks, s. xiii

⁸ Maria Karlsson, *Känslans röst. Det melodramatiska i Selma Lagerlöfs romankonst*, Stockholm/Stehag 2002, Diss: Uppsala, s. 15

⁹ Karlsson, s. 16

¹⁰ Karlsson, s. 14

genre inom teater och film.¹¹ Den melodramatiska föreställningsvärlden anses ha ett historiskt samband med kulturella föreställningar om värdemässig uppluckring. Karlsson framhåller att Lagerlöfs romaner tillkommer i en tid då ett äldre värdesystem håller på att upplösas, exempelvis de värderingar som gäller kvinnorollen.¹² Hennes slutsats är att Lagerlöf använder melodramatiska inslag för att dölja subversiva budskap, exempelvis feministiska.¹³

Förutom textens melodramatiska inslag kan tolkningssvårigheterna i samband med Löwensköldstrilogin även kopplas till karaktärsgestaltningen. Det finns ofta en dubbeltydighet hos karaktärerna som framkommer genom skillnaden mellan det som sägs om dem och hur de agerar eller genom att de har dolda sidor vi först inte har kännedom om. Begreppen ironi och parodi är aktuella.

NE förklarar ironi som ”yttrande eller framställning där upphovsmannen säger motsatsen till vad han verkligen menar men med avsikten att åhörare eller läsare ska inse detta”.¹⁴ Med hjälp av ironi framförs en hånfull undermening eller förtäckt klander. Ironi uppstår följaktligen genom bristande överensstämmelse mellan det berättaren påstår och det budskap som kan utläsas ur verket i sin helhet. SAOB gör en liknande beskrivning av begreppet men nämner även ”den sokratiske ironien”, vilken förklaras som ”metoden att under låtsad okunnighet skenbart ansluta sig till motpartens meningar, men genom försåtliga frågor visa upp de orimliga konsekvenser vartill de leda”.¹⁵ Karaktärsgestaltningen av överstinnan Ekenstedt är ironisk. Hon beskrivs i överdrivet positiva ordalag som att hon är vacker och uppburen, fylld av moderskärlek och har förmåga att tjusa hela Karlstad. Samtidigt berättas hur överstinnan styr sonen Karl-Artur med järnhand, nonchalerar sina döttrar och får kämpa hårt för att behålla skenet av sitt tjusiga liv. Berättaren ställer visserligen inga ”försåtliga frågor” om överstinnan. Däremot ges bedräglig information som leder till att hennes positiva karaktär ifrågasätts och konsekvenserna av hennes personlighet blir paradoxala. I presentationen av Thea är de försåtliga frågorna däremot framträdande. ”Inte kan det väl ha något att betyda, att en människa sitter och önskar” (CL, s. 48), inleds kapitlet ”Önskningar”. Berättaren upprepar frågan flera gånger så att effekten blir ett ifrågasättande av om Theas önskningar verkligen inte kommer att ha någon betydelse.

¹¹ Karlsson, s. 48f

¹² Karlsson, s. 19f

¹³ Karlsson, s. 202

¹⁴ Nationalencyklopedin, ironi, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/ironi>, hämtad 2015-03-26

¹⁵ SAOB, ironi, <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>, hämtad 2015-04-26

Ett närliggande begrepp till ironi är parodi. Det kan förstås som en medveten förvrängning, en förlöjligande efterbildning eller en karikatyr av något känt, enligt NE.¹⁶ Michail Bachtin har ingående analyserat parodi-begreppet och andra dialogiska språkfenomen i *Dostojevskijs poetik* (1991).¹⁷ Bachtin betraktar det parodiska ordet som tvåstämmigt såtillvida att det har en ”dubbel riktning – å ena sidan är det i likhet med ett vanligt ord riktat på ett objekt, och å andra sidan är det riktat på ett *annat ord*, på ett *främmande tal*”.¹⁸ Inom det parodiska ordet finns därmed två röster som motsäger varandra och som har motsatta strävanden. Om man rätt uppfattar den parodiska rösten uppstår nya texttolkningar som utmanar den tolkning som först framträder. Genom att förstå parodi på det här sättet närmar sig begreppet ironin. Bachtin hävdar också att det parodiska ordet är analogt med det ironiska.¹⁹ I analysen likställer jag begreppen ironi och parodi på samma sätt som Bachtin gör. Jag utgår från att Löwensköldstrilogins bruk av ironi och parodi har som syfte att ifrågasätta och omformulera konventionella uppfattningar om kvinnorollen.

Det är inte bara överstinnan Ekenstedt som gestaltas ironiskt eller parodiskt. Det är ett återkommande grepp i karaktärgestaltningen. Karaktärerna använder även själva ironin och parodin i sina dialoger. När Charlotte och hennes blivande make Schagerström av en slump möts i en mörklagd diligens ger sig inte Charlotte till känna. Istället härmar hon Theas lismande röst och förtalar sig själv, precis såsom Thea skulle kunna ha gjort. Charlotte parodierar Thea. Episoden klargör skillnaden mellan den pjollriga och falska Thea och den skojfriska och rättframma Charlotte. Schagerström, som först blir irriterad av situationen, blir positivt inställd till Charlotte när han får reda på lurendrejeriet och förstår att Charlotte är ironisk. Karaktärerna själva behöver se igenom ironin för att förstå varandra. På samma sätt behöver parodin och ironin uppmärksammas och genomskådas för att en riktigare tolkning av texten i sin helhet ska kunna göras.

Mina teoretiska utgångspunkter grundar sig på begreppen ironi och parodi, samt på Maria Karlssons resonemang om den melodramatiska textens betydelse hos Lagerlöf. I synnerhet tar jag fasta på det Karlsson säger om Lagerlöfs metod att dölja feministiska budskap med hjälp av melodramatiska inslag i texten. Sammanfattningsvis kan sägas att det är när texten är dubbeltydig, mångbottnad eller osäker som den signalerar att något viktigt döljs och ska observeras. Textställen som ”skorrar illa” eller är ”stökiga” är väsentliga för undersökningen.

¹⁶ Nationalencyklopedin, parodi, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/parodi>, hämtad 2015-03-26

¹⁷ Michail Bachtin, *Dostojevskijs poetik*, andra upplagan, Gräbo 1991. Se framförallt Femte kapitlet.

¹⁸ Bachtin, s. 197

¹⁹ Bachtin, s. 207

Löwensköldsromanerna utspelar sig under 1700- och 1800-talet, men historiska romaner säger emellertid även något om sin tillkomsttid. Detta är ytterligare en utgångspunkt för min undersökning av trilogins feministiska innehåll. Jag vill koppla analysen av Löwensköldstrilogin till Lagerlöfs kvinnoengagemang och därför använder jag hennes rösträttstal från 1910-talet som bakgrund. Då Lagerlöf skrev trilogin på 1920-talet hade svenska kvinnor nyligen för första gången deltagit i riksdagsvalet 1921, efter att rösträttsreformen antagits 1919. Littberger Caisou-Rousseau ser, liksom jag, ett samband mellan trilogins diskussioner om könsroller och mellankrigstidens omförhandling av genusrelationerna från ett äldre till ett mer modernt synsätt.²⁰ Trots att rösträttstalen skrevs några år före Löwensköldstrilogin, och trots att det rör sig om olika genrer, finns det innehållsliga samband mellan talen och romanerna.

Analysen är tematiskt strukturerad. Jag har kunnat se särskilt tydliga förändringar av kvinnorollen under följande fyra rubriker, som också utgör analysens underrubriker: ”Förändrade kärleksrelationer”, ”Moderlighet och samhällsmoderlighet”, ”Kvinnor på manliga arenor och patriarkatets fall” samt ”Systerskap och matriarkat”. Avslutningsvis diskuteras Löwensköldstrilogins feministiska innehåll i sin helhet, hur teorierna om melodramatiska inslag, ironi och parodi har giltighet, samt trilogins samband med Lagerlöfs kvinnopolitiska åsikter uttryckta i rösträttstalen.

Innan jag påbörjar analysen ska jag kort sammanfatta innehållet i rösträttstalen samt ge en forskningsöversikt.

Selma Lagerlöfs rösträttstal

Rösträttsstriden i Sverige fördes utefter två linjer. Dels var det en konflikt mellan klasser, dels en konflikt mellan könen. Striden mellan klasserna var huvudsakligen en manlig angelägenhet som handlade om huruvida inkomst och förmögenhet skulle bestämma rösträtten. Då frågan överfördes till kvinnlig rösträtt övergick den till att handla om synen på familjen och könsrollerna. Journalisten Barbro Hedvall påpekar i *Vår rättmätiga plats. Om kvinnors kamp för rösträtt* (2011) att ”[r]östrätten och myndigheten är två sidor av samma mynt”, eftersom en rösträtt för kvinnor skulle göra även gifta kvinnor myndiga.²¹ Därmed blev de jämlika sina makar ifråga om att till exempel ingå juridiska avtal, driva affärsrörelser och ansvara för en

²⁰ Littberger Caisou-Rousseau, s. 16

²¹ Barbro Hedvall, *Vår rättmätiga plats. Om kvinnors kamp för rösträtt*, Stockholm 2011, s. 27

egen ekonomi. Ogifta kvinnor hade redan tidigare blivit självbestämmande vid 25 års ålder efter myndighetsreformerna 1858 och 1863.²² Frågan om den kvinnliga rösträtten kom att ifrågasätta de traditionella könsrollerna på ett grundläggande plan.

Lagerlöf uttalade sig sällan öppet i samhällsdebatter. När det gällde frågan om kvinnlig rösträtt höll hon däremot tre tal, bland annat vid sjätte internationella rösträttskongressen i Stockholm 1911, då hon argumenterade för kvinnlig rösträtt i talet ”Hem och stat”.²³ De övriga talen är de betydligt kortare ”Hälsning till kvinnorösträttsmötet den 13 maj 1917” och ”Tal vid Landsföreningens för kvinnans politiska rösträtt medborgarfest i Stockholm den 29 maj 1919”.²⁴

I rösträttstalen prisas kvinnans skapelse sedan årtusenden — hemmet. Det är i hemmet samhället har löst sina sociala frågor angående åldrvård, uppfostran och omsorg. I hemmet har kulturen utvecklats och bevarats, och där får en människa sin identitet, skriver Lagerlöf. ”Rembrandts gamla borgarkvinna, hon med de tusen rynkorna i det kloka ansiktet” anför som en symbol för kvinnors arbete med att skapa goda hem.²⁵ Lagerlöfs hyllande av kvinnliga egenskapers betydelse i hemmet ligger i talen nära Ellen Keys särartsfeministiska ståndpunkt.²⁶ Jag återkommer till Keys resonemang om kvinnlighet i avsnittet om moderlighet och samhällsmoderlighet.

Mannens skapelse, som Lagerlöf sammanfattar med staten, är däremot inget lyckat projekt. Bristerna radas upp: barn utan omvårdnad och uppfostran, undermålig åldrvård, ett hämndlystet rättssamhälle utan rehabiliteringsansvar och missriktad utbildningspolitik. I ”Hem och stat” säger Lagerlöf till sina kvinnliga åhörare att de ”måste finnas till hands överallt, om staten en gång skall kunna bli älskad som ett hem”.²⁷ Kvinnans inträde på manliga arenor rättfärdigas med att staten måste bli mer civiliserad och ansvarstagande i sociala frågor. Med hjälp av kvinnans egenskaper omvandlas staten till ett stort hem i stället för att enbart vara en garant för ordning och försvar.

För Lagerlöf framstår jämställdhet mellan könen således som nödvändigt för samhällets existens, men hon ser det även som en rättvisefråga. Talet från 1919 talar om en ”rätt fordran”

²² Hedvall, s. 27

²³ Selma Lagerlöf, ”Hem och stat”, i *Troll och människor 1*, Stockholm 1915, s. 245-261

²⁴ Selma Lagerlöf, ”Hälsning till kvinnorösträttsmötet den 13 maj 1917” och ”Tal vid Landsföreningens för kvinnans rösträtt medborgarfest i Stockholm den 29 maj 1919”, i *Från skilda tider. Efterlämnade skrifter II*, utgivare Nils Afzelius, Stockholm 1945, s. 152-159

²⁵ Lagerlöf, ”Hem och stat”, s. 250

²⁶ Claudia Lindén, ”Samhällsmöden. Ellen Keys biologiska självdekonstruktion”, i *Res Publica*, nr 35/36, maj 1997, s. 37

²⁷ Lagerlöf, ”Hem och stat”, s. 260f

för kvinnor.²⁸ Kvinnors anspråk på medborgarskap beskrivs i ”Hem och stat” också som något inneboende mänskligt. Det talas om ”en stor naturens lag” och om ett starkare tvång än ”den egna naturens tvång”.²⁹ Kvinnors inträde i offentligheten jämförs med nybyggarens drivkraft att lägga nya marker under sig.

Talen poängterar samarbetet mellan män och kvinnor som vägen till ett gott samhälle. Kvinnan har inte ensam skapat hemmet, då hon har haft en husbonde vid sin sida. Samma princip borde gälla i samhällslivet, menar Lagerlöf, men hon ser även fortsättningsvis mannen som huvudansvarig för statsbyggandet: ”Det stora mästerverket, den goda staten, skall skapas av mannen, då han på allvar tar kvinnan till sin hjälpare.”³⁰ Talen pläderar för en könskomplementaritet där kvinnor och män arbetar inom samma fält i samhällets tjänst, men med olika uppgifter.

Vidare ser Lagerlöf rösträtten som något karaktärsdanande. Rösträtten ska fostra kvinnor till att ta medborgerligt ansvar och leda till ”kvinnokaraktersrensning från pjoskighet och barnslighet”.³¹ Alla kvinnor är ännu inte ”tränade i att se bristerna i samfundslivet” och beredda att ta ansvar.³² I det sista talet, som Lagerlöf håller då rösträttsreformen har bifallits, klagar hon dessutom att mycket arbete återstår för kvinnosaken. Det finns ingen ”brist på stora, omöjliga mål att längta efter”.³³

Förutom rösträttstalen författade Lagerlöf ytterligare en kvinnopolitisk skrivelse. 1906 skrev hon en petition till riksdagen från Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt i Falun, där hon var medlem. Huvudargumentet i petitionen är att kvinnor måste ges rösträtt eftersom de har tvingats ut på samhällets arbetsmarknad då industrin har ersatt många traditionella kvinnosysslor i hemmet. En verksamhet i samhällslivet bör innebära medborgerliga rättigheter, enligt inlagan från Falun.³⁴

Lagerlöfs tydligaste argument för kvinnlig rösträtt är, för det första, att kvinnor genom sitt inträde i det offentliga samhällslivet ska förädla staten. Med sina kvinnliga egenskaper kommer de att omvandla staten till ett gott hem. För det andra framhålls könsöverskridande samarbete, då skapandet av den goda staten ska göras av kvinnor och män tillsammans, även om de förväntas ha olika uppgifter i statsbyggandet. Ett tredje argument är att samhällsansvar är

²⁸ Lagerlöf, ”Tal vid Landsföreningens för kvinnans rösträtt medborgarfest i Stockholm den 29 maj 1919”, s. 158

²⁹ Lagerlöf, ”Hem och stat”, s. 254f

³⁰ Lagerlöf, ”Hem och stat”, s. 261

³¹ Lagerlöf, ”Tal vid Landsföreningens för kvinnans rösträtt medborgarfest i Stockholm den 29 maj 1919”, s. 157

³² Lagerlöf, ”Hälsning till kvinnorösträttsmötet den 13 maj 1917”, s. 154

³³ Lagerlöf, ”Tal vid Landsföreningens för kvinnans politiska rösträtt medborgarfest i Stockholm den 29 maj 1919”, s. 159

³⁴ Vivi Edström, ”Selma Lagerlöf och kvinnans rösträtt” i *Selma Lagerlöfstudier 1979*, Sunne 1979, s. 29

uppbyggligt för karaktären. Genom medborgarskapet kommer kvinnor att bli bättre människor. Slutligen ser Lagerlöf rösträtt för båda könen som något moraliskt oantastligt och som en naturenlig förutsättning för samhällets existens.

Forskningsöversikt

Lagerlöf-forskningen är omfattande. Under de senaste två decennierna har den dessutom fått ett uppsving — Selma Lagerlöfs verk är avhandlingsämne vid ett tiotal akademiska disputationer under 2000-talet. Löwensköldstrilogin tillhör dock de mindre utforskade verken. Nedan presenteras ett urval av Lagerlöfstudier med särskilt fokus på verk som behandlar Löwensköldstrilogin eller feministisk forskning kring Lagerlöfs författarskap.

I *Selma Lagerlöf* (1932) vill Stellan Arvidsson göra upp med samtidens syn på Lagerlöf som sagoberättare och traditionalist. Istället vill han se henne som en samhällsengagerad författare i åttiotalets anda, vilket klargörs redan i förordet.³⁵ Arvidsson gör en ideologikritisk analys av Löwensköldscykeln och ser karaktären Karl-Arturs psykologiska utveckling som ett uttryck för trilogins ”idébrottning”.³⁶ Lagerlöf fördömer hans val av livsförnekelse och egoism till förmån för livsbejakelse och altruism. Författaren har ”slösat” sin kärlek på kvinnogestalterna.³⁷ Arvidsson refererar till ”Hem och stat” och påpekar att Lagerlöf i hela sitt författarskap betonar kvinnans roll i skapandet av den goda staten.³⁸

Lars Ulvenstams avhandling *Den åldrande Selma Lagerlöf. En studie i hennes Löwensköldscykel* (1955) är fortfarande det enda större verk som behandlar hela trilogin.³⁹ Ulvenstam använder ett biografiskt perspektiv och letar efter verkliga förlagor till romanernas karaktärer och händelser, vilket gör att avhandlingen till stora delar består av manuskript- och idéstudier. Om kvinno-skildringarna säger Ulvenstam att de inte representerar någon ”programmatisk kvinnosak”.⁴⁰ Han hävdar även att Lagerlöf i fråga om synen på könen inte ville ”förneka skillnaden mellan man och kvinna och deras större eller mindre lämplighet för olika arbetsfält”.⁴¹ Ulvenstam är blind för den feministiska tendens senare forskare har sett i Löwensköldstrilogin.

³⁵ Stellan Arvidsson, *Selma Lagerlöf*, Stockholm 1932

³⁶ Arvidsson, s. 98

³⁷ Arvidsson, s. 97

³⁸ Arvidsson, s. 136f

³⁹ Lars Ulvenstam, *Den åldrande Selma Lagerlöf. En studie i hennes Löwensköldscykel*, Stockholm 1955, Diss: Stockholm

⁴⁰ Ulvenstam, s. 133

⁴¹ Ulvenstam, s. 133

Erland Lagerroths avhandling *Landskap och natur i Gösta Berlings saga och Nils Holgersson* (1958) undersöker hur skildringen av landskapet och naturen är viktiga beståndsdelar i verkens uppbyggnad och struktur.⁴² Även Vivi Edströms avhandling *Livets stigar. Tiden, handlingen och livskänslan i Gösta Berlings saga* (1960) undersöker strukturer, men hon behandlar fler faktorer än landskapsskildringar.⁴³ Efter avhandlingen har Edström skrivit flera böcker och artiklar om Lagerlöfs verk där hon bland annat uppmärksammar de feministiska inslagen, till exempel *Selma Lagerlöfs litterära profil* (1986).⁴⁴ I denna, liksom i tidigare nämnda *Selma Lagerlöf. Livets vågspel*, diskuterar hon Löwensköldstrilogin relativt ingående. Edström är tveksam till trilogins slut som hon varken anser trovärdigt eller konstnärligt lyckat.⁴⁵ Trilogins avslutande del är väsentlig för min analys och till skillnad från Edström ser jag den som trovärdig och konstnärlig. Jag återkommer till Edströms synpunkter i analysen.

I Fredrika Bremerförbundets tidning *Hertha* (1958) skrev Ying Toijer-Nilsson artikeln ”Selma Lagerlöf och kvinnorörelsen”.⁴⁶ Även Edström har skrivit om Lagerlöfs kvinnoengagemang. I ”Selma Lagerlöf och kvinnans rösträtt” i *Selma Lagerlöfstudier 1979* analyserar hon rösträttstalen och diskuterar Lagerlöfs kvinnoengagemang.⁴⁷

I Ulla-Britta Lagerroths avhandling *Körkarlen och Bannlyst. Motiv- och idéstudier i Selma Lagerlöfs 10-talsdiktning* (1963) utforskas romanerna mot bakgrund av tillkomsttiden. Bland annat uppmärksammar Lagerroth kvinnofrågor.⁴⁸ Hon kopplar äktenskapsfrågor i Lagerlöfs författarskap till Lagerlöfs kvinnoengagemang.

Gunnel Weidels avhandling *Helgon och gengångare. Gestaltningen av kärlek och rättvisa i Selma Lagerlöfs diktning* (1964) diskuterar *Löwensköldska ringen* som exempel på spökhistoria.⁴⁹ Weidel ser spökhistorierna hos Lagerlöf som en illustration till den straffande rättvisan.⁵⁰

På 1980-talet fick feminismen på allvar genomslag i litteraturvetenskapen. I Birgitta Holms *Selma Lagerlöf och ursprungets roman* (1984) fokuseras Selma Lagerlöfs skapande process.⁵¹

⁴² Erland Lagerroth, *Landskap och natur i Gösta Berlings saga och Nils Holgersson*, Stockholm 1958, Diss: Stockholm

⁴³ Vivi Edström, *Livets stigar. Tiden, handlingen och livskänslan i Gösta Berlings saga*, Stockholm 1960, Diss: Göteborg

⁴⁴ Vivi Edström, *Selma Lagerlöfs litterära profil*, Stockholm 1986

⁴⁵ Edström, 2002, s. 524f

⁴⁶ Ying Toijer-Nilsson, ”Selma Lagerlöf och kvinnorörelsen”, i *Hertha*, Stockholm 1958, nr 6

⁴⁷ Edström, 1979

⁴⁸ Ulla-Britta Lagerroth, *Körkarlen och Bannlyst. Motiv- och idéstudier i Selma Lagerlöfs 10-talsdiktning*, Stockholm 1963, Diss: Lund

⁴⁹ Gunnel Weidel, *Helgon och gengångare. Gestaltningen av kärlek och rättvisa i Selma Lagerlöfs diktning*, Lund 1964, Diss: Lund

⁵⁰ Weidel. s. 11

⁵¹ Birgitta Holm, *Selma Lagerlöf och ursprungets roman*, Stockholm 1984

Med hjälp av psykolingvistiska teorier vill Holm undersöka författarens konstnärliga metod med avseende på att hon är en skrivande kvinna. Avhandlingen *Snödrottningen. En bok om Selma Lagerlöf och kärleken* (1990) av Henrik Wivel har även den ett psykoanalytiskt perspektiv, delvis genusorienterat. Studien omfattar större delen av Lagerlöfs verk, inklusive Löwensköldstrilogin.⁵²

Jenny Bergenmar tolkar i uppsatsen ”Parodin som strategi. En studie av det parodiska i Selma Lagerlöfs romaner ’Charlotte Löwensköld’ och ’Anna Svärd’” (1998) romanernas dubbeltydiga karaktärgestaltning.⁵³ Hon ser den som en kamp mellan två röster och använder sig bland annat av Michail Bachtins parodi-begrepp i sin analys. Romancykelns två senare delar kan enligt Bergenmar med framgång läsas med hjälp av parodi-begreppet för att man ska komma till rätta med dubbeltydigheten. Enligt Bergenmar använder Lagerlöf en dialogisk metod ”för att utmana den patriarkala litteraturens officiella monologism och sabotera dess stereotypa och objektifierade kvinnobild”.⁵⁴ Jag stödjer mig på Bergenmars resonemang om betydelsen av karaktärernas dubbeltydighet för trilogins feministiska budskap och som jag redovisat i teoriavsnittet refererar även jag till Bachtins parodi-begrepp. Bergenmar hävdar att den feministiska undertexten inte är kontinuerlig utan endast slår igenom i vissa episoder. Det går inte att ”hitta någon positiv undertext i Löwensköldscykeln, ingen feministisk fabel, snarare är det så att ett system sätts ur spel utan att något annat system upprättas”, skriver Bergenmar.⁵⁵ Min ambition i den här studien är att visa att även om det inte presenteras något nytt feministiskt system i Löwensköldstrilogin så är den feministiska undertexten sammanhängande och visionär.

Jenny Bergenmar är även författare till en av de nyare avhandlingarna, *Förvildade hjärtan. Livets estetik och berättandets etik i Selma Lagerlöfs Gösta Berlings saga* (2003).⁵⁶ Bergenmar undersöker textens förhållande mellan etik och estetik, samt hur den engagerar läsaren med hjälp av berättartekniken. Studien är den mest omfattande av *Gösta Berlings saga* sedan Edströms avhandling och berör även romanens könsperspektiv.

Maria Karlssons avhandling *Känslans röst. Det melodramatiska i Selma Lagerlöfs romankonst* presenterades i teoriavsnittet eftersom den är en viktig utgångspunkt för min

⁵² Henrik Wivel, *Snödrottningen. En bok om Selma Lagerlöf och kärleken*, Stockholm 1990, Diss: Köpenhamn

⁵³ Jenny Bergenmar, ”Parodin som strategi. En studie av det parodiska i Selma Lagerlöfs romaner ’Charlotte Löwensköld’ och ’Anna Svärd’”, i *Anthin, Bergenmar, Johansson om Lagerlöf*, Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, Meddelanden nr 23, 1998

⁵⁴ Bergenmar, 1998, s 116f

⁵⁵ Bergenmar, 1998, s. 77

⁵⁶ Jenny Bergenmar, *Förvildade hjärtan. Livets estetik och berättandets etik i Selma Lagerlöfs Gösta Berlings saga*, Stockholm/Stehag 2003, Diss: Göteborg

analys. Löwensköldsromanerna analyseras inte i Karlssons studie men hon hävdar i sitt slutord att de ”utgör en otvetydig uppgörelse med en melodramatisk livssyn” till förmån för en mer realistisk.⁵⁷

Liksom Maria Karlsson har Anna Bohlin ett feministiskt perspektiv i avhandlingen *Röstens anatomi. Läsningar av politik i Elin Wägners Silverforsen, Selma Lagerlöfs Löwensköldstrilogi och Klara Johansons Tidevarvskåserier* (2008).⁵⁸ I avsnittet om Löwensköldstrilogin tar Bohlin fasta på textens dubbeltydiga karaktärer och undersöker inte bara vem som säger vad i romanerna, utan även vad kroppen signalerar i form av gester och tonfall. Hon resonerar om betydelsen av relationen mellan röst och kropp i romanernas meningsproduktion. Hennes slutsats är att samstämmighet mellan röst och kropp är nödvändigt för människan ska agera självständigt. Romankaraktärernas ”uppdrag” är att befria sig från allegorier, konventioner och genrelagar.⁵⁹ Bohlin framhåller att trilogin säger något om sin samtid, vilket även jag gör.⁶⁰

Ytterligare exempel på nyare Lagerlöf-avhandlingar är Lisbeth Stenbergs *En genialisk lek. Kritik och överskridande i Selma Lagerlöfs tidiga författarskap* (2001).⁶¹ Stenberg diskuterar hur Lagerlöf påverkades av litteraturkritiken. Anna Nordlunds *Selma Lagerlöfs underbara resa genom den svenska litteraturhistorien 1891–1996* (2005) undersöker den litteraturhistoriska behandlingen av Selma Lagerlöf bland kritiker, forskare och författare.⁶² Nyligen disputerade Cecilia Axell med avhandlingen *Barnlitteraturens tekniklandskap. En didaktisk vandring från Nils Holgersson till Pettson och Findus* (2015).⁶³

Littberger Caisou-Rousseaus bok *Över alla gränser*, som jag inledningsvis refererade till, diskuterar manlighet i kris och omvandling. I kapitlet ”Ingen riktig karl? Selma Lagerlöfs Löwensköldsromaner” görs en grundlig analys av karaktären Karl-Artur Ekenstedt i Löwensköldstrilogin.⁶⁴ Även karaktären Thea Sundler har analyserats mer ingående, av Ulla Torpe i uppsatsen ”Den vedervärdiga kvinnan från Korskyrka. Om en romangestalt hos Selma Lagerlöf” (1983).⁶⁵

⁵⁷ Karlsson, s. 204

⁵⁸ Anna Bohlin, *Röstens anatomi. Läsningar av politik i Elin Wägners Silverforsen, Selma Lagerlöfs Löwensköldstrilogi och Klara Johansons Tidevarvskåserier*, Umeå 2008, Diss: Umeå

⁵⁹ Bohlin, s. 265

⁶⁰ Bohlin, s. 168f

⁶¹ Lisbeth Stenberg, *En genialisk lek. Kritik och överskridande i Selma Lagerlöfs tidiga författarskap*, Göteborg 2001, Diss: Göteborg

⁶² Anna Nordlund, *Selma Lagerlöfs underbara resa genom den svenska litteraturhistorien 1891-1996*, Stockholm/Stehag 2005, Diss: Uppsala

⁶³ Cecilia Axell, *Barnlitteraturens tekniklandskap. En didaktisk vandring från Nils Holgersson till Pettson och Findus*, Linköping 2015, Diss: Linköping

⁶⁴ Littberger Caisou-Rousseau, s. 255-365

⁶⁵ Ulla Torpe, ”Den vedervärdiga kvinnan från Korskyrka. Om en romangestalt hos Selma Lagerlöf” i *Kvinnornas litteraturhistoria, del 2/1900-talet*, red. Ingrid Holmquist, Ebba Witt-Brattström, Malmö 1983, s. 57-72

Några C- och D-uppsatser om Löwensköldstrilogin har skrivits. Jessica Andersson har författat ”Selma Lagerlöf. Hämnden och kärleken i Löwensköldscykeln” (2008).⁶⁶ Ett annat exempel är ”Ringens förbannelse. En studie i den magiska realismen och melodramatiken i Selma Lagerlöfs Löwensköldscykel” av Charlotte Selinus (2009).⁶⁷ Slutligen kan nämnas Boris Lazic ”Att älska på det rätta sättet. En motivstudie i Lagerlöfs verk” (2011).⁶⁸ Vid Lunds universitet skrev Eja Pedersen ”Löwensköldstrilogin ur kvinnoösynpunkt” (1980). Uppsatsen hade varit intressant för min studie men är tyvärr förkommen.

⁶⁶ Jessica Andersson, ”Selma Lagerlöf. Hämnden och kärleken i Löwensköldscykeln”, D-uppsats i litteraturvetenskap, Karlstad universitet 2008

⁶⁷ Charlotte Selinus, ”Ringens förbannelse. En studie i den magiska realismen och melodramatiken i Selma Lagerlöfs Löwensköldscykel”, C-uppsats i litteraturvetenskap, Uppsala universitet 2009

⁶⁸ Boris Lazic, ”Att älska på det rätta sättet. En motivstudie i Lagerlöfs verk”, C-uppsats i litteraturvetenskap, Karlstad universitet 2011

Kvinnorollens förändring i Löwensköldstrilogin – en analys

Förändrade kärleksrelationer

I kärleksrelationer mellan kvinnor och män tydliggörs könsrollerna. Därför är det intressant för min undersökning att studera hur dessa relationer förändras i Löwensköldsberättelsen. I trilogins början är kvinnorna förknippade med romantisk och melodramatisk kärlek. Kärleken är masochistisk, manipulativ och full av kvinnliga offer. I slutet framstår kärleken som mer realistisk och jämlik.

Marit Erikssdotters kärlek till Paul Eliasson i *Löwensköldska ringen* är stum och romantisk, då hon stod ”tätt, tätt, tryckt intill honom” (LS, s. 109), och ”såg på honom med innerlig kärlek” (LR, s. 110). Långt senare, när fästmannen är avrättad på grund av Löwensköldarnas vedergälningsbehov efter ringstölden ur generalens grav, minns Marit hur ”ljuvt” (LR, s. 173) det kändes att tänka på honom. I den inledande kortromanen är även jungfrun Malvina Spaaks kärlek till husets son Adrian Löwensköld tyst, och manifesteras endast i ”en liten smekning” (LR, s. 167). Inledningsvis gestaltas kvinnornas kärlek i Löwensköldsberättelsen med hjälp av känslor – kärleken uttalas inte med ord.

I ”Berättaren, temat och den dolda intrigen. En läsning av Selma Lagerlöfs ’Löwensköldska ringen’” (2005) benämner Peter Graves Marit och Malvina som ”offer och överlevare”. Graves visar att de överlever generalens förbannelse men att de trots det drabbas av den.⁶⁹ Marit och Malvina är även ”offer och överlevare” i förhållande till den tysta och romantiska kärleken. För att rädda livet på Adrian offerar Malvina sig själv då hon trots sin spökrädsla medverkar till att återföra ringen till den döde generalens grav. När det därefter står klart för jungfru Spaak att Adrian är förlovad med en kvinna från hans egen samhällsklass, behåller hon trots det sin tjänst hos Löwensköldarna. Hon lever upp till innebörden av sitt efternamn och blir verkligen ”spak”. Kortromanen avslutas med hennes tanke: ”En fattig flicka får ta sig till vara för att rata en god plats” (LR, s. 186).

Även Marit offerar sig för kärlekens skull. Löwensköldarna har förorsakat avrättningen av hela hennes familj, men hon lägger sina hämndkänslor åt sidan och hjälper Adrian, för att Malvina älskar honom. När det står klart att Marit har offerat sig förgäves, blir hon dock inte

⁶⁹ Peter Graves, ”Berättaren, temat och den dolda intrigen. En läsning av Selma Lagerlöfs ’Löwensköldska ringen’”, i *I Selma Lagerlöfs värld, Lagerlöfstudier 2005*, red. Karlsson, Maria, Vinge Louise, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings förlag Symposion, 2005, s. 242

stum utan protesterar. Hon riktar sig till Adrians mor, som hade lovat Marit att göra Malvina till sin svärdotter om Adrian räddas från förbannelsen. Marit utslungar en ny förbannelse, över Löwensköldarna: ”Tre av de dina ska också få en ond, bråd död, därför att du inte håller vad du lovat” (AS, s. 402). Marits förbannelse är en dubbling av generalens. Liksom generalen vill hon hämnas på dem som har bestulit henne. Löwensköldarna dödar Marits fästman, och de sviker löftet om Malvinas kärlek. Med sin förbannelse vill Marit påverka framtiden för att få upprättelse för sveket, liksom den döde generalen ville hämnas på dem som hade hans ring. När generalen har fått tillbaka sin ring upphör hans förbannelse men den efterföljs av Marits.

Kärleksuppfattningens förändring i Löwensköldtrilogin har sin upprinnelse i Löwensköldarnas kärlekssvek i den inledande kortromanen. Malvina Spaaks dotter Thea Sundler blir ett ovetande hämndredskap som ska genomföra Marits hämnd mot Löwensköldarna i de följande romanerna. Theas hämnduppdrag är kopplat till trilogins förändring av kärleksrelationer. Hon driver den melodramatiska kärleksuppfattningen så långt att den blir perverterad. Därefter förändras kärleksrelationerna till att bli mer jämlika och realistiska.

Theas kärlek presenteras i kapitlet ”Önskningar”, där Thea i tysthet sitter och längtar efter prästen Karl-Artur Ekenstedt. Hon älskar honom inte för den han är. Kärleken är en projektion av moderns romantiska berättelse om dröm-ögon och ”det milda leendet” (CL, s. 50) och den är starkt melodramatisk. Hennes längtan efter Karl-Artur är som ”tunga, mäktiga orkaner, som kunna flytta berg och välla jorden ur sin bana” (CL, s. 49). Genom manipulation och utmanövrering av sina kärlekskonkurrenter, först Charlotte och sedan Anna, lyckas hon till slut vinna kärleksobjektet. Till en början bekräftar Thea Karl-Arturs självupptagenhet genom att i stum beundran framstå som underlägsen, men när hon lär sig ”handskas” (AS, s. 7) med honom kan hon iscensätta sitt liv med den älskade. Thea är besatt av Karl-Artur. Till och med då han talar till henne med förakt utbrister hon närmast sado-masochistiskt: ”Slå mig, sparka mig! Jag kommer ändå tillbaka. Mig kan du aldrig bli kvitt. Det, som skrämmer de andra, det håller mig kvar” (AS, s. 282). Theas romantiska och melodramatiska kärleksprojekt får katastrofala konsekvenser. Paret hamnar i djupaste misär, lever som kringdrivande predikanter och har pinsamma offentliga gräl. Att blotta privata angelägenheter offentligt har tidigare misskrediterats av Charlotte. När Karl-Artur vid ett bönemöte redogör för Charlottes uppoffringar för honom, säger hon att han har dödat hennes kärlek.

I ett tillstånd av förnedring försvinner Thea ut ur berättelsen som ett bylte på en vagn. Den melodramatiska kärleken som till en början var ljuv, innerlig och stum har genom Thea blivit vulgär, skrikig och sadomasochistisk.

Charlotte Löwensköld är även hon inledningsvis ansatt av den romantiska kärleken till fästmannen Karl-Artur. Hon är dock oförmögen att manipulera honom och att spela rollen som stum beundrare. Det är svårt att begripa vad Charlotte ser hos den narcissistiske Karl-Artur, då hon framstår som jordnära och beskrivs som ”rask och munter och frispråkig” (CL, s. 37). Härefter ligger en dubbelhet hos karaktären Charlotte, som dock förklaras med att hon anser att fästmannen ska bli en ledare och måste skyddas. Charlotte älskar även Karl-Arturs mor, överstinnan Ekenstedt, och håller därför fast vid sonen. Förlovningen mellan Charlotte och Karl-Artur leder ofrånkomligen till en brytning, ytterst teatraliskt beskriven i kapitlet ”I prostträdgården”. Därefter utvecklas intrigen runt Charlottes kärleksliv till vad Vivi Edström kallar ”ett schackparti à la Jane Austen”.⁷⁰ Charlotte känner sig ”trollbunden” (CL, 278), utan kontroll över livets skeenden. Turerna kring det Schagerströmska frieriet är invecklade. Till slut offerar sig Charlotte och säger ja till den rike Schagerströms frieri, eftersom det är Theas villkor för att förmå Karl-Artur att försonas med sin mor. Charlottes beteende efter brytningen med Karl-Artur och den därpå följande förlovningen med Schagerström är vid en första anblick ännu mer svårbegripligt än hennes kärlek till fästmannen. Trots hennes sturska personlighet blir Charlotte självutplånande och låter sig framstå som ”den unga flickan, som hade svikit sin älskade för gods och guld” (CL, s. 277). Kapitlen ”Strafftal till kärleksguden” och ”Uppe bland skyarna” är textställen fyllda av överspända känslor. Charlotte frågar sig dels varför Amor gynnar Thea till nackdel för henne själv, dels sätter hon sig över det elaka skvallret och tycks njuta av sin offerroll i samband med den uppslagna förlovningen. Littberger Caisou-Rousseau påpekar i en not i *Över alla gränser* att ”Uppe bland skyarna” kan läsas som att Charlotte har valt fel väg då hon vänder sig ”uppåt”, på samma sätt som Karl-Artur går fel väg då han frågar Gud om råd.⁷¹ En sådan läsning gör Charlottes dubbeltydighet begriplig. Fortsättningen av hennes kärleksdrama ses som den rätta vägen, även om hon till en början inte är medveten om det själv. Bröllopet mellan Charlotte och Schagerström framställs som en parodi på bröllopslycka. Det gestaltas i begravningsstermer, som om kärleken inte är *på riktigt*. Charlotte beskriver det som att träda in i en ”stor, naken öken” (CL, s. 350). Hon ikläds oäkta pärlor av vax och liknar ”ett gammalt porträtt” (CL, s. 355). När hon däremot som nygift närmar sig det nya hemmet Stora Sjötorp, har hon redan bestämt sig för att bli lycklig i sitt äktenskap. Hon framstår även som en regent då hon ”sträckte sina armar mot folket” (CL, 369) och säger sig ”vara i en ny, lycklig värld” (CL, 369).

⁷⁰ Edström, 1986, s. 171

⁷¹ Littberger Caisou-Rousseau, s. 290f, not 72

Giftermålet med Schagerström är Charlottes vändpunkt. Hon har snuddat vid absolut förtvivlan genom att tvingas gifta sig med en man hon inte tror sig älska, men hon omvandlas till en friare människa.

Maria Karlsson ser fenomenet hos flera av Lagerlöfs kvinnliga karaktärer.

I såväl *Gösta Berlings saga* som i *En herrgårdssägen*, *Körkarlen* och *Bannlyst* ser vi hur de kvinnliga huvudpersonerna förvandlas till individer med makt och kraft att förändra. Denna förvandling föregås regelmässigt av att kvinnorna drivs mot livets absoluta utkant, den förutsätter en kontakt med döden. Genom dödens perspektiv på livet kan de betrakta tillvaron och sina liv lösgjorda från alla samhällsliga krav och konventioner. Efter att ha genomgått denna frigörelse blir det möjligt för kvinnorna att ta sina förmågor i bruk — främst den altruistiska kärleken — och påverka männen samt att förflytta sig från kulturens marginaler in mot dess centrum.⁷²

Resonemanget stämmer väl in på Charlotte. Om hennes vigsel framstod som en begravningsakt är den efterföljande bröllopfesten på Stora Sjötorp desto mer livsbejakande. Charlottes äktenskap blir lyckligt och jämlikt, och hon inser att hon själv är den ledargestalt hon tidigare har velat se i Karl-Artur. Hon förvandlas från en obetydlig prostgårdsmamsell till en inflytelserik högreståndsdam.

Efter brytningen med Charlotte låter Karl-Artur Gud välja en hustru åt honom och han möter gårdsfarihandlarskan Anna Svärd. Det står klart att hon älskar Karl-Artur, även om Annas kärlek inte framställs som melodramatisk. Hon vill upprätta en vardag med sin make, där båda ska arbeta sida vid sida. Statuskillnaden dem emellan är tydlig, särskilt i hemmet. Karl-Artur håller till i kammaren och Anna arbetar i köket. Trots att Anna tvingas acceptera Karl-Arturs krav på att de ska leva i fattigdom, anpassar hon sig. För Anna är hemmet viktigt, även om hon inte får ”häst och ko, piga och dräng” (AS, s. 45). Däremot är hon oförstående till att Karl-Artur inte i klartext har redogjort för hur han tänker sig deras gemensamma liv och att han inte vill ha det storslagna bröllop Anna planerar. ”Om han tyckte om mej, skulle han först och främst ha fråga hur jag vill ha’t” (AS, s. 89), tänker Anna efter bröllopet. Det är inte Karl-Artur som förklarar för Anna hur hennes liv ska gestalta sig utan det blir fru Ryen. Karl-Artur är oförmögen att samtala med sin partner. Genom att inledningsvis läsa Paulus ord i Första Korinterbrevet trettonde versen, om att kärleken är tålig och mild, klargör fru Ryen för Anna att det inte blir någon prästgård. I samband med Annas bröllop berörs även sexualiteten helt kort. Efter vigseln tänker sig Karl-Artur att de ska leva som syskon i ett vitt äktenskap. För Anna är detta främmande och hon tror inte att Karl-Artur älskar henne. Länsmansfrun påpekar därför för Karl-

⁷² Karlsson, s. 202

Artur att han måste visa Anna hur ”en man ska älska sin hustru” (AS, s. 101). I annat fall får man leta efter hustrun ”i någon vak i Dalälven” (AS, s. 101).

Det är Theas intriger och förmåga att manipulera Karl-Artur som ligger bakom Annas äktenskapsproblem. Thea utmanövrerade Charlotte, och nu fjärrstyr hon Anna. Även hon behöver nå förtvivlans botten innan hon når sin vändpunkt. På samma sätt som för Charlotte är vändpunkten relaterad till döden och gestaltas i samband med separationen från Karl-Artur. Anna bryter visserligen självmant upp från relationen, även om det i grunden är Theas intriger som orsakar också denna brytning. När Karl-Artur har svikit Anna så grovt att hon blir deprimerad och umgås med självmordstankar, inser hon ”att den karlen aldrig skulle kunna hjälpa henne ur hennes bedrövelse” (AS, s. 244). Efter vändpunkten får hon dels en summa pengar av sin svärfar, vilken blir en grundplåt till ett välbärgat hem, dels återförenas hon med de tio fosterbarnen som Karl-Artur och Thea tidigare hade skilt henne ifrån. Tillsammans med barnen bygger Anna ett välfungerande hem och blir en respekterad bondkvinna i Korskyrka.

För både Charlotte och Anna framstår livet som friare, lyckligare och mer i enlighet med deras personligheter efter deras respektive separationer från Karl-Artur. Den som iscensätter uppbroten är Thea Sundler. I ”Den vedervärdiga kvinnan från Korskyrka. Om en romangestalt hos Selma Lagerlöf” (1983) framhåller Ulla Torpe att Thea Sundler är ”centralgestalten *bakom* historien”.⁷³ Thea, Marits hämndredskap mot Löwensköldarna, är även redskapet som frigör Charlotte och Anna från instängdheten i konventionens ”kvinnorum” och romantiska kärleksuppfattning, det vill säga mannens krav på kvinnans underordning. Torpe ser i Thea författaren Selma Lagerlöf, som styr romankaraktärernas öden. Thea ”den fula paddan visar sig vara – en förtrollad prinsessa, en författarinna, som äntligen kan visa världen så som den verkligen är, sedd med kvinnoögon”.⁷⁴ Henrik Wivel tolkar i *Snödrottningen* Thea på liknande sätt. Genom sin ondska främjar hon de båda andra kvinnornas utveckling och förvandling. Theas roll är ”uppfostrande” och hon offerar sig genom att ”avväpna den fäderneärvda makten och visa hur världen ser ut genom kvinnoögon”.⁷⁵ Theas livsöde visar vad den romantiska och melodramatiska kärleksuppfattningen gör med en kvinna. Den som gör de största uppoffringarna för kärlekens skull är Thea.

Det finns några par i bakgrunden som visar vägen till en realistisk och jämlik syn på kärleken. Prosten och prostinnan Forsius framstår som ett exempel då de kärleksfullt samtalar och skrattar tillsammans. Även Schagerströms första äktenskap med Disa Landberg bygger på

⁷³ Torpe, s. 65

⁷⁴ Torpe, s. 68.

⁷⁵ Wivel, s. 320

jämlikhet i kärlek. Det är Disa som har uppvaktat Schagerström och inte tvärtom. När Schagerström upptäcker att Charlotte inte är en lättmanövrerad mamsell utan en jämbördig partner, blir han också glatt överraskad. Schagerströms jämlika kärleksideal framstår som en motbild till Karl-Arturs ojämlika krav på följsamhet från partners sida.

Samtalet, de uttalade orden, är ett nytt och grundläggande inslag i den förändrade kärleksuppfattningen. Upptakten till Schagerströms frieri är några förflugna ord från Charlotte vid en bjudning som så småningom når Schagerström. När hon ser traktens rikaste karl passera i sin vagn meddelar hon Karl-Artur att hon tänker överge fästmannen om Schagerström friar. Alla i sällskapet, även Karl-Artur, uppfattar det som ”ett lustigt skämt” (CL, s. 42). Charlotte ser däremot ”bestört” (CL, s. 41) ut. Hon tycks själv bli överraskad av orden hon uttalar. Samtidigt som hon uttalar orden blir hon medveten om en alternativ kärleksförbindelse. Det som var avsett som ironi blir istället en möjlig sanning för Charlotte. Vid Schagerströms första frieri ger hon honom dock korgen.

Mellan Karl-Artur och Charlotte finns inga realistiska samtal om kärleksrelationen. När Charlotte tystnar vid uppgörelsen i prosträdgården anser Karl-Artur att han ”lyssnade till hennes tankar” (CL, s. 69). I själva verket är det sina egna önskningar han hör. När Charlotte sedan talar är hon ironisk, vilket Karl-Artur inte uppfattar. Ironin underblåser konflikten dem emellan — de har inget gemensamt språk och förstår inte varandra.

Att tala blir däremot grunden i äktenskapet mellan Charlotte och Schagerström. ”[D]u måste tala” (CL, s. 380) säger Schagerström till Charlotte. ”Jag kan tala med dig om allting” (CL, s. 380), replikerar Charlotte något senare. Diligensepisoden visar att Schagerström även vill förstå Charlottes ironi. Till slut kräver han att Charlotte uttalar sin kärlek till honom. Det gör hon när han under dramatiska former har försökt ta sitt liv då han fastnar i Polhemssägen. Schagerström tror nämligen att Charlotte fortfarande älskar Karl-Artur och blir därför olycklig. Den förändrade kärleken måste uttalas i ord för att missförstånd ska undvikas. Detta uppmärksammar Bohlin när hon undersöker relationen mellan röst och kropp i trilogin.⁷⁶ Det är för övrigt inte bara i kärleksrelationer röstens roll är väsentlig i Löwensköldstrilogin, enligt Bohlin. Hon framhåller röstens uttryck för identiteten som det viktigaste i det samhällssystem trilogin gestaltar. Rösten får inte förvrängas för att passa in i ”patriarkala konventioner”.⁷⁷ En sådan patriarkal konvention för den kvinnliga rösten är tystnaden i relationen till en man, eller undergivet smeksamma kärleksord som bekräftar honom. Charlottes ironi är ett uppror mot konventionen, men fungerar dåligt i samtalet med Karl-Artur.

⁷⁶ Bohlin, s. 256f

⁷⁷ Bohlin, s. 265

Löwensköldsromanerna diskuterar främst kärleksförhållandet mellan kvinna och man men erkänner helt kort den samkönade kärleken. Den representeras av Karl-Arturs syster Jaquette. Hon ”älskade Charlotte” (CL, s. 111) och ”drogs till” (CL, s. 285) Annas vackra utseende. Jaquette drömmer även om att leva tillsammans med Anna på sin gård.

Löwensköldstrilogin pekar även på möjligheten att leva utan en man. Utvecklingen av Annas liv tydliggör detta. I sista kapitlet i *Anna Svärd*, ”Vigselringen”, stryker hon av sig sin vigselring som kollekt i brist på pengar. Hon har hört sin make predika igen då han återvänt hem efter flera års missionerande i Afrika. Anna funderar på om han ska uppfatta vigselringen som att deras äktenskap är upplöst eller som en påminnelse om att han har en hustru. Charlotte har antytt för Anna att Karl-Artur behöver hustrun vid sin sida i det fortsatta missionsarbetet i Afrika. När Anna på trilogins sista sida hör honom ta i dörrhandtaget till stugan frågar hon sig: ”Vad skulle hon svara honom?” (AS, s. 441). Så slutar trilogin. Edström ser det som snopet att vi inte får veta vad Anna svarar.⁷⁸ Bergenmar anser att frågan är retorisk och att berättelsen har gett ett nekande svar. Anna tillbakavisar det patriarkala samhällets krav på äktenskap.⁷⁹ Littberger Caisou-Rousseau påpekar däremot att den romantiska kärleken trots allt har utsikter att leva vidare i Löwensköldstrilogin. Anna får ”lite hjärtklappning” (AS, s. 440) när hon hör sin makes steg.⁸⁰ Littberger Caisou-Rousseaus tolkning får stöd i avsnittet då Charlotte besöker sin dödssjuka syster. När det står klart att Charlotte ska gifta sig rikt ber Marie-Louise henne ta hand om barnen då hon själv är dödssjuk. Inledningsvis talar hon nedsättande om sin försupne make och säger att hon ”är rädd för kärleken” (CL, s. 344) och ”hatar” (CL, s. 344) den. Till slut ber hon att Charlotte ska sörja för mannen också. ”Jag visste väl, jag, att hon inte kunde hata kärleken” (CL, s. 347), tänker då Charlotte.

Jag läser Annas fråga i slutet som att kärleken problematiseras och förändras i Löwensköldsberättelsen. Anna har ett val. Kärleken finns kvar, i och med det klappande hjärtat, men villkoren för kärleken är förändrade.

Moderlighet och samhällsmoderlighet

En annan förändring av kvinnorollen i Löwensköldstrilogin är framväxandet av samhällsmödrar. I sin avhandling *I den värld vi drömmer om. Utopin i Elin Wägners*

⁷⁸ Edström, 2002, s. 525

⁷⁹ Bergenmar, 1998, s. 116

⁸⁰ Littberger Caisou-Rousseau, s. 350, not193

trettiotalromaner (2001) beskriver Bibi Jonsson en utveckling av begreppet samhällsmoderlighet med början hos Fredrika Bremer och fram till Alva Myrdal. Samhällsmoderlighet betyder i svensk idétradition vanligtvis ett politiskt eller socialt samhällsengagemang med moderliga eller andra kvinnliga förtecken. Fredrika Bremer (1801—1865) introducerar tanken att kvinnans moderliga plikter kan förverkligas även utanför det egna hemmet. Den barnlösa kvinnan är den ideala samhällsmodern för Bremer, och därmed åtskiljer hon begreppet moderlighet från det biologiska moderskapet. Bremer utvidgar även förståelsen av samhällsmoderlighet till en intellektuell aktivitet. Kvinnors sociala omsorg behöver inte realiseras i konkreta termer, utan kan utövas genom ett teoretiserande kring tanken på samhällsmoderlighet i litterär form, vilket Bremer själv ägnade sig åt. Bremer anger således tre alternativ för hur kvinnor kan använda sina moderliga egenskaper: i omsorgen om den egna familjen, i omsorgen om samhällsmedborgare utanför familjen, samt i undervisning om samhällsmoderlighet. Högst höll hon det biologiska moderskapet och kvinnans roll som moder i den egna familjen.⁸¹

Ellen Key (1849 — 1926) övertog resonemangen om moderlighet och samhällsmoderlighet från Bremer. Liksom Bremer ansåg Key att det biologiska moderskapet var kvinnans överordnade roll och att hemmet var kvinnans naturliga plats i samhället. Key såg, liksom Bremer, samhällsmoderligheten som en kompensation för det egna uteblivna moderskapet. Fogelstadgruppens kvinnor, däribland Elin Wägner (1882 — 1949), diskuterade sällan samhällsmoderligheten, men inte beroende av att de inte trodde på idén om kvinnliga uppgifter i samhället. De ville däremot inte bli förknippade med Keys glorifierade syn på kvinnan som familjemoder. Wägner ansåg till exempel inte att kvinnor skulle behöva välja mellan familj och samhälleligt arbete. Jonsson avslutar översikten av samhällsmoderlighetens utveckling med att dra linjen om tanken på social omsorg fram till Alva Myrdals och folkhemsbyggarnas tanke om en kollektiv barnomsorg.⁸²

Selma Lagerlöf uttalade sig inte offentligt om moderlighet och samhällsmoderlighet. Däremot gestaltas fenomenen i romanerna, och det ligger därför nära till hands att betrakta Lagerlöf som en av Fredrika Bremers intellektuella och didaktiska samhällsmödrar. Toijer-Nilsson hänvisar i ”Selma Lagerlöf och kvinnorörelsen” till brev från Lagerlöf till Key, där Lagerlöf tar avstånd från Keys åsikter i *Missbrukad kvinnokraft* från 1896. Lagerlöf ska ha

⁸¹ Bibi Jonsson, *I den värld vi drömmer om. Utopin i Elin Wägners trettiotalromaner*, Löderup 2001, Diss: Lund, s. 250ff

⁸² Jonsson, s. 251-255

ogillat Keys uppfattning att kvinnor bör välja yrken där deras moderliga instinkter särskilt kommer till nytta och där de inte konkurrerar med männen på arbetsmarknaden.⁸³

I Löwensköldstrilogin detroniseras det biologiska moderskapet. Moderskärlek framställs som uppbyggd av egoistiska och melodramatiska känslor. I överstinnan Ekenstedt ges ett varnande exempel på vad en kvinna riskerar att utvecklas till om hon tillåts engagera sig fullt ut i ett eget barn. Överstinnan skämmer bort Karl-Artur så att han tror han är en ”halvgud” (CL, s. 311). Hon fokuserar så fullständigt på sonen att hon försummar sina döttrar. Överstinnans moderskärlek skildras så överdrivet kärleksfullt att den blir paradoxal. Exempelvis faller hon sonen om halsen innan hans svåra latinskrivning så att ”[t]årarna sköljde över ansiktet på både mor och son” (CL, s. 24). Littberger Caisou-Rousseau benämner episoden som ett ”ödesdrama där själars frälsning står på spel”, vilket får anses som en passande beskrivning av en melodramatisk händelse.⁸⁴ Senare kritiserar Karl-Artur sin mor, helt utan melodramatiska inslag, och säger att: ”Kanske att min mamma skulle dö för mig, men hon skulle aldrig låta mig leva mitt liv” (CL, s. 321). Det melodramatiska i överstinnans moderskärlek, liksom hennes dubbla natur att vara både kärleksfull och egoistisk, gör att det biologiska moderskapet ifrågasätts.

Även i Charlottes fall framstår moderskapet som riskfyllt. Charlottes känslor för flickan hon ska adoptera fokuseras på Charlotte själv. ”Dig är det, som jag vill ha” (AS, s. 375), säger Charlotte när hon funnit lösdrivaren Göran Löwenskölds vackra dotter och slipper välja någon av de mer alldagliga fröknarna Löwensköld på Hedeby. Med starka känslor fröjdas hon över den lycka hon känner när hon hör ”trippande barnfötter” (AS, s. 377), och hon jublar över hur flickan ”nyper och sparkar och kysser!” (AS, s. 377) I sitt äktenskap med Schagerström har Charlotte fött en dotter som dör. Dör gör även flickan hon vill adoptera.

Både överstinnan Ekenstedt och Charlotte förlorar sina barn, eftersom de anfäktas av en melodramatisk och egoistisk kärlek för dem. Däremot skildras friherrinnan Löwenskölds kärlek till sina fem döttrar i trilogins slut som oegennyttig och utan favoritskap, och helt utan melodramatiska förtecken. Hon får också behålla alla sina barn, trots att hennes man och Charlotte har ingått en överenskommelse om att ett ska lämnas till Charlotte. Friherrinnans moderlighet påminner om samhällsmoderlighet. Den riktar sig mot barnen i stället för att uppehålla sig vid de egna moderskänslorna.

Marit Eriksdotter i *Löwensköldska ringen* utgör trilogins första exempel på samhällsmoder utan egna barn. Efter att Marit har förlorat sina anhöriga, lever hon på undantag på den gård

⁸³ Toijer-Nilsson, s. 18

⁸⁴ Littberger Caisou-Rousseau, s. 272

som skulle ha blivit hennes och fästmannens. Marit är ansedd som vis och klok, och folk anlitar henne vid sjukdomsfall. Hon har tagit den verkliga ringtjuvens dotter Märta Bårdsson till sig, för att denna ska få en plats i tillvaron och slippa leva ensam på ett torp i skogen. Barnen på gården flockas kring Marit, och hon får deras förtroenden.

Det finns dock en gräns för Marits omsorger om andra, och det är den egna hämnden på Löwensköldarna, vilka har berövat henne egendom, man och barn. Då hon får tillfälle att sy in den med generalens förbannelse behäftade kungaringen i en mössa som tillhör en Löwensköldspojke, tvekar hon inte. När pojken, Adrian Löwensköld, håller på att dö på grund av förbannelsen hjälper hon honom, men endast av medkänsla för Malvina Spaak, vilket tidigare nämnts. Marit Erikssdotters samhällsmoderlighet är villkorad och har begränsningar. Hon sätter hämnden före samhällsmoderligheten.

Charlottes uppgift som samhällsmoder är framför allt att omskapa männen till goda och ansvarstagande samhällsmedborgare. I fallet med Karl-Artur Ekenstedt inleds uppdraget med att lära upp honom till en duglig präst när de båda bor i prostgården. Inledningsvis tror Charlotte även att Karl-Artur besitter samhällsmoderliga egenskaper och att han ska bli en förebild för människorna. Han ”är ämnad till något stort” (CL, s. 262) och ”måste skyddas” (CL, s. 262). Genom hela trilogin vakar Charlotte över honom ”med en sorts moderlig omsorg” (AS, 264), vilket Edström benämner som ett frälsningsuppdrag.⁸⁵ Till slut ber Karl-Artur att Charlotte ska rädda honom från den avgrundslika tillvaron tillsammans med Thea. Genom att skicka honom som missionär till Afrika där han lär sig att ”älska människorna” (AS, s. 438), ger Charlotte Karl-Artur en möjlighet att förändras. Poängteras bör att Karl-Artur inte kan förändras av egen kraft, utan behöver en kvinnas hjälp.

Även i samband med Schagerströms melodramatiska självmordsförsök visar Charlotte prov på sin förmåga att omskapa män till det bättre. I det här fallet rycker hon upp sin svåger, den försupne doktor Romelius, från hans ansvarslöshet. Därmed försäkrar hon sig även om att maken blir räddad.

Anna Svärd är det tydligaste exemplet på samhällsmoderlighet. Hennes främsta insats är omhändertagandet av Torpar-Matts tio föräldralösa barn. Syskonen blir inte endast försörjda utan de omvandlas till goda arbetande samhällsmedborgare, vilket Bohlin benämner som en ”moralindustri”.⁸⁶ Syskonskaran har drivit omkring som tiggare i bygden, och till slut blir de uppställda till beskådande vid en fattigauktion. Kritiken mot samhällets bristande omsorg om barn är svidande då byns välbeställda män håller i auktionen på de fattiga barnen. Visserligen

⁸⁵ Edström, 2002, s. 525

⁸⁶ Bohlin, s. 216

är det Karl-Artur som i Guds namn ropar in dem för ingenting, men det är Anna som tar ansvar när Karl-Artur sviker. I trilogins sista kapitel planerar Anna även att ta till sig sin mor för att ge henne en tryggad ålderdom.

Anna Svärd är ytterligare en samhällsmoder utan egna barn. Hon får visserligen en son med Karl-Artur men Anna gestaltas aldrig tillsammans med barnet. Vi får heller aldrig veta vad sonen heter eller något om vad hon känner för honom.

Det finns en antydning om att även män kan ha samhällsmoderliga egenskaper men det krävs en kvinna för att ge dem detta. Karl-Artur sägs ha förändrats under åren i Afrika så att han verkligen älskar människorna. Ett tydligare exempel är Schagerström. När han fylld av sorg efter första hustruns död befinner sig i Stockholm och missköter sina bruk, skickas bruksbokhållare Nyman för att hämta hem honom. För att lura iväg Schagerström till Värmland ljuger Nyman om att bruksbyggnaden i Gammalhyttan har brunnit och att folk saknar ”tak över huvudet” (CL, 216). När Schagerström fortfarande tvekar antyder Nyman att Schagerströms döda fru Disa Landberg inte skulle ha brytt sig om sammanträden i Stockholm om hon fått nyheter om människors umbäranden på hemmaplan. Omsorgen om de förment hemlösa familjerna och påminnelsen om hustruns människokärlek får Schagerström att resa hem.

I Löwensköldtrilogin framhålls samhällsmoderligheten före den privata familjebaserade moderligheten. Mödrar gestaltas företrädesvis som egoistiska och melodramatiska. Anna och Charlotte framställs som goda samhällsmödrar, men inte alls eller som sämre mödrar.

Kvinnor på manliga arenor och patriarkatets fall

Att Löwensköldstrilogin har ett feministiskt innehåll understryks av att kvinnogestalterna framstår som både handlingskraftiga och tar plats på manliga arenor. När kvinnor framställs i manliga roller är de fria från melodramatiska inslag, vilket däremot förekommer när de skildras som traditionellt kvinnliga. Genom hela Löwensköldscykeln driver kvinnorna skeendena framåt. I slutet av trilogin kollapsar slutligen patriarkatet.

Redan i den inledande kortromanen står kvinnorna bakom händelseutvecklingen. Det är ”en liten dotter” (LR, s. 12) till Löwensköldarna som dör och framtvingar gravöppningen, vilket möjliggör ringstölden. I och med detta sätts händelserna igång. Bård Bårdssons hustru sporrar sin man att stjäla generalens ring från graven. Marit Eriksdotter ställer om så att ringen hamnar på Hedeby. Till slut är det trion Märta—Marit—Malvina som återbördar ringen till generalens

grav. Kvinnorna i *Löwensköldska ringen* är handlingskraftiga, tar plats och visar kvinnors förmåga att agera utanför hemmets väggar.

Schagerströms döda hustru framstår som prototypen för den könsöverskridande kvinnan. Hon omnämns i tillbakablickar i *Charlotte Löwensköld*. Disa inte bara friar till Schagerström, vilket tidigare har nämnts, utan hon är företagsledare och arvinge till en bruksindustri värd ”millioner” (CL, s. 200). Hon är ”pådrivande” (CL, s. 210) i hennes och makens kunskapssökande om bergsbruk och boskapsskötsel under bröllopsresan. Schagerström själv hade endast velat leva för deras kärlek.

Charlotte är en värdig arvtagare till Disa. Bohlin påpekar att hon är en karl i femininum, Charl-otte.⁸⁷ Redan i prostgården ägnar hon sig åt manliga sysselsättningar. Hon ställer upp i kappkörning med prostens hästar. Hon kan ”ladda en bössa” (CL, s. 123) och vid höstjakten fällde hon ”den största älgturen” (CL, s. 123). Vid en marknad örfilade hon en skojare som misshandlade sin häst och vid en bjudning vägrade hon sitta hos kapten Hammarberg som hon ogillade. Charlottes rättframma sätt är manligt men hon betraktas som ”uppnosig” (CL, s. 239) enligt traditionell kvinnosyn. Det är Charlotte som faller omdömet om sig själv då hon härmar Thea. I episoden i diligensen talar hon nedsättande om sin egen person inför Schagerström, vilket nämntes i inledningen. Ironin är dubbel. Dels är det ironiskt att beskriva Charlottes rättframhet som uppnosig, dels är hela situationen parodisk eftersom hon utger sig för att vara Thea, som representerar skvallret bland byns kvinnor. När Charlotte gifter sig med Schagerström omnämns hon av maken som ”husbonde” (CL, s. 377). Episoden då Karl-Artur möter Charlotte på landsvägen fungerar som en symbol för kvinnan på manliga arenor: ”Charlotte satt på kuskbocken och körde spännet, stolt och strålande, medan kusken satt bredvid men armarna korsade över bröstet. Inne i själva vagnen åkte Schagerström och prostinnan Forsius” (AS, s. 191).

Anna Svärd är ekonomiskt självförsörjande redan när hon presenteras i texten, även om hon är fattig. Farbrodern Jobs Erik stöttar Anna i hennes yrke och han är inte glad åt äktenskapet med Karl-Artur. Han anser att Anna kastar bort sin talang för affärer. Likheten med Jobs Erik understryker Annas manliga egenskaper. Bohlin påpekar att hon riskerar identifikation med sin farbror på grund av affärsintresset.⁸⁸ I det offentliga rummet på marknaderna omges Anna av manliga arbetskamrater vilka tycks se henne som en jämlike. Hon ägnar sig åt traditionellt manliga sysselsättningar som att röka pipa och spela kort. I ett ögonblick av klarsyn inser också Karl-Artur att Anna ”kan skaffa sig allt, vad hon behöver, genom eget arbete” (AS, s. 253).

⁸⁷ Bohlin, s. 260

⁸⁸ Bohlin, s. 217

Att det kan vara förenat med förnedring att uppföra sig okvinnligt och ta sig in i männens värld framskymtar i hur byns kvinnor dömer Charlottes personlighet. Ännu tydligare framgår det när Anna vill lära sig att läsa och skriva. Redan när hon ber klockar Mellberg om hjälp med brevväxlingen med Karl-Artur blir hon förödmjukad. Klockaren läser ogenerat upp hennes brev inför skolpojckarna han har omkring sig och tar sig friheten att själv formulera Annas brev till fästmannen. När Anna ska lära sig läsa och skriva blir hon satt i skola med de flinande pojkarna. Men när hon istället för att forma texten med gåspennan börjar brodera bokstäverna, blir pojkarna imponerade. Anna lyckas erövra männens intellektuella värld med hjälp av sitt kvinnliga hantverk. När Karl-Artur senare ska anställas som folkskollärare i Korskyrka är Anna en auktoritet. Det är snarare henne man vill ha som ”komminister och skollärare” (AS, s. 285). Beslutet om Karl-Arturs skollärartjänst skjuts på framtiden när det uppdragas att Anna har lämnat maken. Man har sett hustrun som en garant för att företaget ska lyckas.

Även överstinnan Ekenstedt har manliga karriärplaner. Hon beundrar och identifierar sig med framstående män såsom Linné, Tegnér och Geijer. Hennes strategi är däremot att realisera sitt projekt via sonen, vilket visar sig vara en återvändsgränd. Karl-Artur blir aldrig den professor eller biskop som hans mor önskar. Littberger Caisou-Rousseau uppmärksammar att överstinnan bokstavligen faller på eget grepp när hon försöker styra Karl-Arturs livsväg.⁸⁹ Sonens förening med Anna blir ett streck i räkningen för överstinnans karriärplaner. För att dra uppmärksamheten till sig och förhindra Karl-Artur att be biskopen välsigna Annas och hans förening, låtsas överstinnan falla. Dock slår hon sig på riktigt och blir aldrig helt frisk igen. Episoden är melodramatisk. Att som kvinna försöka ta plats i det offentliga rummet genom att intrigera bakom en man lyckas inte. Kvinnan måste istället bryta normer och ta ansvar för sin nya könsroll, även om det inledningsvis innebär att utsättas för kritik.

Existensen av handlingskraftiga kvinnor är en faktor som leder till patriarkatets fall. I samband med detta är referenserna till Lagerlöfs debutroman *Gösta Berlings saga* (1891) intressanta. De understryker trilogins feministiska perspektiv. I debutromanen finns både ett tydligt exempel på kvinnovälde, i och med majorskans regemente på Ekeby, och exempel på manligt maktmissbruk. Löwensköldstrilogin är visserligen full av referenser till hela det tidigare författarskapet, vilket Anna Bohlin uppmärksammar.⁹⁰ I ”Tredje delen” i *Anna Svärd* är referenserna till debutromanen iögonfallande.

Karl-Artur Ekenstedt är redan från början en uppenbar parallell till Gösta Berling. Båda är präster med svårigheter, båda är vackra och populära hos det motsatta könet. Karl-Artur är dock

⁸⁹ Littberger Caisou-Rousseau, s. 281

⁹⁰ Bohlin, s. 173

aldrig lika förförisk som Gösta utan framstår snarare som en sämre kopia av eller parodi på sin föregångare. Bohlin betraktar honom som en perverterad Gösta Berling.⁹¹ Vid romanens slut har Karl-Artur förfallit både kroppsligen och andligen. Friherrinnan på Hedeby berättar för Charlotte att den förut vackre och omsvärmade Karl-Artur har förvandlats till en grälsjuk trashank, som tillsammans med Thea görs till åtlöje på marknader. Hans succesiva förfall i trilogin är en parallell till patriarkatets. Littberger Caisou-Rousseau framhåller dock att Karl-Artur aldrig har varit en del av patriarkatet då han har låtit sig styras av kvinnor. Istället framstår han som en revoltör mot patriarkatets mansroll.⁹² Som en symbol för patriarkatets fall är Karl-Arturs roll dubbel.

Baron Adrian Löwensköld på Hedeby är däremot en tydlig representant för patriarkatet. Han är en hustryann som trampar med de ”vassaste järnspikarna i klacken” (AS, s. 352) på friherrinnan, vilken är skapad som en ”dörrmatta” (AS, s. 352). Baronen ondgör sig över att han endast sätter döttrar till världen. Även i granngårdarna saknas manliga arvingar och frågan ställs om det var ”ett nytt sätt, genom vilket de eviga makterna ville visa människorna sitt misshag, om det möjligen var deras mening” (AS, s. 339). När den förlupne brodern Görän Löwensköld lämnar ett av sina barn till Adrian på Hedeby för att barnet inte ska frysa ihjäl, ses det därför som en stor lycka av baronen. Han tror sig ha fått en son. När det visar sig att barnet är en flicka, blir baronen rasande. Ett stort skratt utbryter då bland kvinnorna på Hedeby, vilka ser en chans att få skratta åt sin plågoande. Jenny Bergenmar tolkar skrattet på Hedeby som karnevaliskt enligt Michail Bachtins teori.⁹³ Den rådande maktordningen sätts tillfälligt ur spel av det karnevaliska skrattet. När friherrinnan, den gamla fastern, guvernanten, husjungfrun och alla döttrarna har skrattat färdigt, har ingen förändring skett av maktförhållandena på Hedeby. Emellertid har idén om att kritisera hustryannen och det han representerar manifesterats, vilket benämns som ”ett stort uppror” (AS, s. 353). Strax efter drunknar baronen under melodramatiska förhållanden i en isvak. Även Göräns dotter försvinner ner i vaken. Tidigare har Görän själv hittats förfrusen i en snödriva. Thea har i och med detta genomfört sitt hämnduppdrag att ta livet av tre Löwensköldare, då hon är involverad i händelserna.

Baron Löwenskölds drunkningsolycka föregås av en dramatisk slädfärd, vilken har en parallell i *Gösta Berlings saga*. Referenserna till debutromanen är även geografiska. Det sägs i Löwensköldsberättelsen att det inte bara är på Hedeby det saknas manliga arvingar, utan att samma öde har drabbat de övriga ”gamla herrgårdarna och bruken utmed Lövens långa sjö”

⁹¹ Bohlin, s. 173

⁹² Littberger Caisou-Rousseau, s. 336

⁹³ Bergenmar, 1998, s. 110

(AS, s. 339). Göran Löwenskölds dotter leker att hon åker mellan gårdarna Ekeby och Björne, vilka är några av gårdarna i *Gösta Berlings saga*. Vidare är baron Löwenskölds första hustru ”den omtalade skönheten Marianne Sinclair” (AS, s. 341), som i *Gösta Berlings saga* drabbas av sin faders vrede och blir utelåst i vinterkylan.⁹⁴ Som hustru till baronen på Hedeby överlever hon endast ett år. Den patriarkala maktens hädanfärd på Hedeby görs melodramatisk och understryks med tydliga referenser till *Gösta Berlings saga*. I samband med baronens död dömer Löwensköldstrilogin ut patriarkatet som samhällssystem och övergår till att ge visioner om en ny samhällsordning.

Systemskap och matriarkat

I Löwensköldstrilogin figurerar flera kvinnogrupper. Kvinnorna är solidariska med varandra och hjälps åt i en manlig värld. Det sker en tydlig utveckling av hur framgångsrika de kvinnliga sammanslutningarna är, från tappra försök i den inledande kortromanen till mer lyckade i de senare romanerna. I trilogins slutskede framförs även idén om matriarkat, parallellt med att patriarkatet går under.

I *Löwensköldska ringen* utgör Marit, Märta och Malvina en kvinnogemenskap, där Marit är ledaren. Hon har tagit hand om Märta och hon råder Malvina att lämna sin tjänst på det med förbannelsen och spökerierna behäftade Hedeby. När Malvina ändå stannar hos Löwensköldarna och istället ber Marit att rädda Adrian Löwensköld från ringens förbannelse, hjälper Marit till. Malvina återbördar lojaliteten då hon tiger när det står klart för henne att ringen har funnits i Marits ägo alltsedan hennes anhöriga avrättades. Gruppen Marit—Märta—Malvina lyckas visserligen med att återföra ringen till generalens grav så att förbannelsen upphör. De får ändå räknas som föga framgångsrika, eftersom Löwensköldarna inte uppfyller Marits krav vad gäller Malvinas giftermålsplaner.

I *Charlotte Löwensköld* och *Anna Svärd* är systemskapen mer lyckosamma. Charlotte och hennes biologiska syster Marie-Louise Romelius framställs inte som intima vänner, men de tvekar inte att hjälpa varandra. När Charlotte är utfrysad av kvinnorna i bygemenskapen och drabbas av deras ”giftiga surr” (CL, s. 144), visar Marie-Louise öppet sin lojalitet med systemen. När Marie-Louise är sjuk och tror att hon ska dö, ser Charlotte en mening med sitt rika giftermål då hon får möjlighet att hjälpa systemens familj ekonomiskt. Framförallt hjälper systrarna

⁹⁴ Selma Lagerlöf, *Gösta Berlings saga*, Stockholm 1891, s. 106

varandra då det gäller deras män. I samband med Schagerströms självmordsförsök är det Marie-Louise som, mot Schagerströms vilja, ser till att Charlotte får vetskap om det och därmed kan förhindra det. I samma episod tvingar Charlotte doktor Romelius att upphöra med supandet och återgå till sin läkargärning, vilket tidigare har nämnts.

Runt Anna finns en kvinnogemenskap med ekonomiska implikationer, som utgörs av gårdsfarihandlerskorna. När Anna ska gifta sig anser hon inte ”att hon förtjänade att upphöjas över alla de gamla kamraterna” (AS, s. 44). Hon är lojal mot dem genom att utebli från konkurrensen på höstmarknaderna. Istället köper hon alla varorna av den inte fullt så skickliga kullen Ris Karin. Lojaliteten mellan kullorna är ömsesidig. När det går sämre för Anna tar Ris Karin emot hennes bandbuntar och spetslängder till försäljning och hon ger Anna rejält betalt. Om pengarna säger Karin: ”Du behöver dom, du, som har många å sörja för” (AS, s. 227). Även Charlotte och Marie-Louise köper varor av Anna.

Annstu Lisa är ytterligare en kulla som hjälper Anna som tack för utebliven konkurrens. Hon hindrar Anna från att offentligt smäda Karl-Artur och Thea, vilket skulle ha lett till att Anna blivit attackerad av folkhopen. Annstu Lisa klargör för Anna att hon ska låta Karl-Artur vara och ”gå vägen rätt fram, för det, som är dej teämnat, det kommer dej te mötes i denna kväll” (AS, s. 332). Anna möter strax efter fosterbarnen, som hon därmed återförenas med och tar med sig hem. Episoderna med Anna, Ris Karin och Annstu Lisa visar kvinnor som framgångsrikt hjälper varandra.

Det kanske starkaste exemplet på kvinnosolidaritet i en manlig värld är Jaquettes fadersuppror. En foglig hemmadotter gör uppror mot sin far. När Anna har lämnat Karl-Artur och ber sin svärfar om ett lån för att kunna återuppta sin handelsverksamhet, nekas hon pengarna. För att hjälpa Anna framför Jaquette två hot mot fadern, som ännu var en ”stark och reslig man” (AS, s. 318). Dels ska Jaquette skänka Anna sin lantgård, dels tänker hon bosätta sig tillsammans med Anna och lämna översten ensam med överstinnan. Hotelserna resulterar i att översten skänker Anna tretusen riksdaler så att hon kan köpa sig en egen gård. När Jaquette återgår till att vårda överstinnan har hon tankarna på annat håll. ”Hon satt istället och drömde om att hon och svägerskan hade flyttat till lantgården, att det lilla brorsbarnet hade kommit till världen, att hon själv levde ett liv i arbete för något ungt och växande och inte bara för det gamla och bortvissnande.” (AS, s. 322) Jaquettes dagdröm pekar framåt mot de möjliga matriarkat som presenteras i ”Tredje delen” i *Anna Svärd*, Löwensköldstrilogins avslutning.

Begreppet matriarkat ges olika ideologisk betydelse, radikalfeministisk eller moderskultsinriktad, vilket utreds av Jonsson i avhandlingen *I den värld vi drömmer om*. I den moderskultsinriktade uppfattningen av matriarkatet ses kvinnan som beskyddad av mannen.

Denna inriktning är därmed samhällsbevarande och befäster kvinnans traditionella plats i familjen. Radikalfeministiskt matriarkat å andra sidan beskriver kvinnan som frigjord från manligt beskydd och som placerad i ett kvinnovälde där man tar avstånd från männen.⁹⁵ De möjliga kvinnoväldena som framträder i *Anna Svärd* har drag av radikalfeminism.

Möjligheten att realisera en omvänd könsordning på Hedeby presenteras strax innan baron Adrian Löwensköld förolyckas på isen tillsammans med Görans dotter. Charlotte anförtror honom att det trots allt finns en manlig arvinge till Löwensköldarna, även om baronen själv endast har döttrar. Adrians bror Göran har verkligen en son. Han är blind sedan födseln men baronen ser inte bristen på syn som ett problem: ”Blind! Jag har ju fem döttrar, som inte har något annat att göra än att leda honom och mata honom, om det behövs.” (AS, 417) Det nya Hedeby med en blind pojke omgiven av fem flickor gestaltas aldrig, och det är inte ens en säkerställd utveckling av berättelsen. Det är en vision som antyds av karaktärerna. Pojken är blind sedan födseln, vilket gör att han inte har *sett* den patriarkala världen utan är möjlig att fostra till en jämlik och könsöverskridande människa. Han är stor, välvuxen och ”lik gubben Bengt på porträttet” (AS, s. 416), vilket anknyter till den patriarkala anfadern och visar att Hedeby-härskarnas mansvälde ska omformas. Flickorna och de övriga kvinnorna på gården behöver bara uppfostra honom till en person med jämlikhetsideal. Eftersom sonen är beroende av kvinnorna och inte tvärtom, framstår visionen om det nya Hedeby som ett radikalfeministiskt matriarkat. Edström tolkar framtidsutsikterna på Hedeby som en ”syntes av manligt och kvinnligt, av bondskt och adligt” och undrar hur framtidsutsikterna ser ut på Hedeby med en desarmerad patriark.⁹⁶ I ljuset av de övriga refererade kvinnoväldena vill jag se Hedebys framtid som ett möjligt matriarkat.

Det andra och det tredje matriarkatet är kopplade till Jaquette. Även dessa episoder refereras av Charlotte. Jaquette har gjort uppror mot det moderskultsinriktade överstehemmet genom att vägra att fortsätta skydda modern från omvärlden. Hon har upphört att läsa högt ur broderns studentbrev för sin mor. På Jaquettes initiativ har man istället tagit till sig Anna och hennes son, och efter det ”behövde inte Jaquette mer läsa några brev” (AS, s. 429). Det är inget radikalfeministiskt matriarkat, eftersom man bor i överstens hushåll. Det är dock en tillvaro skapad *av kvinnor för kvinnor*. För överstinnans del innebär det ett frigörande från en man. Hon lösgörs från sin besatthet av, och melodramatiska föreställning om, den idealiserade sonen och kan istället leva i verkligheten. Även Jaquette frigörs från en melodramatisk världsbild med Karl-Artur i centrum, då hon slipper läsningen om broderns bravader. Något som ytterligare

⁹⁵ Jonsson, s. 295

⁹⁶ Edström, 2002, s. 524f

talar för att kvinnogemenskapen i överstehemmet främst handlar om kvinnors frigörelse, är att gemenskapen upphör då överstinnan dör. Kvinnorna uppehåller sig inte i överstehemmet för överstens skull. Anna återvänder till sin gård i Korskyrka och Jaquette bosätter sig med brorsonen på Älvsnäs. Jaquettes liv på Älvsnäs med Annas son är den tredje visionen om matriarkatet och ytterligare ett exempel på en pojke i berättelsen som kan tänkas växa upp i en kvinnlig miljö. I det här fallet med en kvinna som är husbonde på egen gård.

Det fjärde och sista matriarkatet Charlotte refererar är Annas. Anna har omvandlat sin stuga i Korskyrka till en riktig bondgård med hjälp av fosterbarnen. Senare får vi möta Anna själv ”som satt välbärgad och hedrad på egen gård” (AS, s. 436). Nu är fosterbarnen utflugna och självförsörjande. Anna har det bra och funderar som sagt på att ta till sig sin mor. Om hon realiserar sina planer framgår dock inte, eftersom romanen slutar med frågetecknet kring om hon ska följa med Karl-Artur tillbaka Afrika eller inte.

Som jag betonat inledningsvis har trilogins slut fått kritik, bland annat av Edström, som hävdar att lösningen med karaktärernas återberättande av händelser är ”mer informativ än konstnärligt lyckad”, och att när ”Lagerlöf påstår och inte gestaltar, bli hon föga trovärdig”.⁹⁷ Med utgångspunkt i resonemangen om kvinnogemenskaper och matriarkat, och med stöd i textens skiftande berättarperspektiv, vill jag istället betrakta återberättandet som konstnärligt. Det säger något om trilogins vision om kvinnors framtida möjligheter.

Löwensköldstrilogin utspelar sig i sin helhet i förfluten tid, även för Lagerlöfs samtid. Med hjälp av sitt skiftande berättarperspektiv vill jag ändå se att trilogin berättar om en dåtid, om ett nu, och om en framtid. I *Löwensköldska ringen* finns ett berättarjag som kommenterar det berättade, och ibland bryter illusionen genom att tilltala läsaren. Peter Graves visar att det allvetande berättarjaget aktivt deltar i intrigen och styr läsaren att uppfatta dolda teman.⁹⁸ I de följande romanerna finns inte längre detta ”jag”, utan berättaren är en berättare i tredje person som inte kommenterar sin historia mer än i undantagsfall. Henrik Wivel drar utifrån det skiftande berättarperspektivet slutsatsen att *Löwensköldska ringen* är ”mytiska hågkomster” och att de påföljande romanerna *Charlotte Löwensköld* och *Anna Svärd* ”strömmar in i verklighetens närbelägna värld”.⁹⁹ Jag vill utöka Wivels resonemang och i trilogins avslutning se ett tredje tempus. Charlottes refererande av händelser i trilogins slut blickar bortom ”verklighetens närbelägna värld” och presenterar en möjlig utveckling av kvinnorollen i framtiden. Således är *Löwensköldska ringen* en prolog som beskriver kvinnors situation i

⁹⁷ Edström, 2002, s. 524f

⁹⁸ Graves, s. 241

⁹⁹ Wivel, s. 291 och s. 300

förfluten tid. *Charlotte Löwensköld* och merparten av *Anna Svärd* beskriver kvinnorörelsen i Lagerlöfs samtid. Trilogins avslutning i ”Tredje delen” av *Anna Svärd* utgör en vision om kvinnors framtida möjligheter — systerskapen har en möjlighet att övergå i matriarkat.

Trilogin hålls samman av släkten Löwensköld och förbannelserna. Den störste patriarken i berättelsen, generalen, är redan från början ett försvagat spöke. Även om han har makt att skicka olycka över dem som har ringen, kan han inte återta den av egen kraft. Generalen fungerar som en symbol för den patriarkala strukturen, dess girighet och oförmåga att skapa jämlika livsvillkor för människor, och dess förestående fall. Händelserna i kortromanen leder fram till Marits förbannelse. Det är däremot inte förrän i ”Tredje delen” av *Anna Svärd* som den blir känd, i samtalet mellan Charlotte och baron Adrian Löwensköld strax innan den senares död. Marits melodramatiska förbannelse över Löwensköldarna grundar sig på deras dubbla kärlekssvek, mot henne själv och mot Malvina Spaak. Med Thea som hämndredskap blir Marits förbannelse den kraft som även bidrar till att frigöra Charlotte och Anna. Därmed verkar förbannelsen för ett mer jämlikt samhälle för båda könen. Att Marits förbannelse uppmärksammas och får sin tribut i den avslutande delen understryker trilogins genomgående feministiska tendens.

Slutord

I Löwensköldstrilogin visar Selma Lagerlöf hur rösträttsreformens jämlikhetsideal kan omsättas i praktiken. Från att vara instängda i ett patriarkalt system blir trilogins kvinnokarakterer successivt självständiga och formar på egen hand sina liv. Framförallt Charlottes och Annas utveckling tydliggör detta.

Hur ser kvinnorollens förändring ut? I kärleksrelationer förändras kvinnan från att vara romantisk och självuppoffrande till att ha en realistisk syn på kärleken och hävda sina egna livsanspråk. Att leva i en kärleksrelation med en man är inte heller nödvändigt utan något kvinnor kan välja, vilket Anna och Jaquette är exempel på. Förutom valfriheten i samband med kärleksrelationer är även samtalets betydelse något som understryks. Som grund i kärleksrelationer överges tysta smekningar och starka känslor till förmån för makars samtal om livet. Rösträtten överförs på så sätt till samlivet.

I Lagerlöfs Löwensköldsberättelse får kvinnor inte längre sitt existensberättigande genom moderskapet, vilket Bremer och Key på sin tid såg som det viktigaste för kvinnokönet. I romanerna detroniseras tvärtom moderskapet till förmån för ett framväxande samhällsmoderligt engagemang utanför den egna familjen. Kvinnor tar även traditionellt manliga roller i både hem och samhällsliv. Från att ha befunnit sig i hemmet, beskyddade av män, blir kvinnor självvägande bönder eller företagare och ägnar sig åt manliga sysslor. I slutet av berättelsen bryter patriarkatet samman. Som jag har visat i analysen finns en antydning om framtida matriarkat.

Hur har förändringen gått till? Romanerna visar att kvinnor som hjälper andra kvinnor är framgångsrika – systerskap främjar kvinnors frigörelse. Om man däremot som Thea motarbetar sina medsystrar går man under. Det är inte heller en framgångsrik väg att försöka agera bakom en man, vilket överstinnan Ekenstedts exempel visar. För att förändra det patriarkala systemet måste kvinnor träda fram och bryta normer, även om det inledningsvis kan leda till förödmjukelse.

Löwensköldsromanerna är fyllda av melodramatiska skeenden, samt parodiska eller ironiska episoder. Jag har velat visa att det är i dessa motsägelsefulla textställen som romanerna särskilt gestaltar uppluckringen av det patriarkala samhällets värderingar vad gäller kvinnofrågor. Marits förbannelse är starkt melodramatisk, likaså baron Adrian Löwenskölds hädanfärd. Gestaltningen av Charlottes separation från Karl-Artur och turerna kring Schagerströms frieri är invecklade, fyllda av överspända känslor och dramatik. Dessa episoder är endast några exempel på melodramatiska textställen som har stor betydelse för kvinnoemancipationen i trilogin. Det melodramatiska språket, eller ”känslans röst”, är ett sätt för texten och textens

karaktärer att uppmärksamma ojämlikheter mellan könen. Även bruket av ironi och parodi uppmärksammar stelnade könsroller. Det gäller både berättarens och karaktärernas språk. Rösterna får inte förvanskas av konventioner som säger hur en kvinna eller en man ska tala. Konventionerna utmanas av ironin och parodin. Charlottes stundtals ironiska röst är upprorisk och protesterar mot patriarkatets normer. Thea är ett annat exempel. Hennes lissande röst är både ironiskt och melodramatiskt gestaltad. Den fungerar närmast som en varnande siren. Till stor del samverkar det melodramatiska språket med ironin och parodin och har samma syfte – att ifrågasätta traditionella uppfattningar om könsrollerna.

Innehållsmässigt finns flera paralleller mellan retoriken i rösträttstalen och gestaltningen i Löwensköldsromanerna. Ett av Lagerlöfs främsta argument för kvinnans rösträtt är att hennes engagemang i samhällsfrågor ska civilisera staten och göra den till ett gott hem. Ekfrasen i ”Hem och stat”, där Lagerlöf låter porträttet av Rembrandts borgarkvinna symbolisera skapandet av det goda hemmet, kan ställas mot ekfrasen i *Löwensköldska ringen*. I kortromanen beskriver porträttet av generalen i uniform hans likhet med Karl XII. Generalen förknippas därmed med kriget. Ekfraserna ställer kvinna mot man, hemmet mot kriget och i förlängningen matriarkat mot patriarkat. Romanerna ger flera exempel på hur kvinnor förädlar samhället med hjälp av sina samhällsmoderliga egenskaper. Annas omhändertagande av Torpar-Matts barn är det tydligaste. Att männen i byn inte ansvarar för barnomsorgen utan anordnar en fattigauktion, exemplifierar den manliga statens misslyckande. Att även män kan bära ansvaret som samhällsmödrar antyds. Tillsammans med kvinnorna som antar manliga roller, kan man här se ett budskap om könsöverskridande. Kvinnligt och manligt övergår i mänskligt.

Ett annat av Lagerlöfs argument för den kvinnliga rösträtten är att samhället blir bättre om män och kvinnor samarbetar. På den här punkten är hon radikalare i romanerna än vad hon är i rösträttstalen. I talen talar hon om könskomplementaritet – kvinnor och män ska visserligen tillsammans skapa ett gott samhälle men det är fortfarande männen som är överordnade och kvinnorna som assisterar. I romanerna gestaltar hon självständiga kvinnor på manliga arenor. Anna försöker visserligen arbeta tillsammans med Karl-Artur men när han sviker klarar hon sig utmärkt på egen hand. Edström påpekar i ”Selma Lagerlöf och kvinnans rösträtt” att återhållsamheten i talen kan bero på att vid deras tidpunkt var rösträtten det viktigaste. Jämlikhet ifråga om arbete var en fråga för framtiden.¹⁰⁰ I det sista talet från 1919 nämns följdriktigt att det finns mycket kvar att längta efter för kvinnosaken.

¹⁰⁰ Edström, 1979, s. 46

Ett tredje argument från talen beskriver det ofrånkomliga i att kvinnor lägger nya verksamhetsområden under sig. Patriarkatet kollapsar inte enbart på grund av kvinnliga initiativ utan det är en naturlig utveckling av samhällsorganismen. Detta har en parallell i romanerna, i och med frånvaron av söner på gårdarna i Värmland. Talens retorik om att kvinnor måste finnas till hands överallt återfinns även i romanerna. Charlotte och Anna driver sina frigörelseprojekt i olika samhällsklasser och i olika verksamhetsområden.

Talen nämner rösträttens betydelse för kvinnokaraktern. I romanerna är Thea en representant för de kvinnor som ännu inte är tränade i att se samhällets brister. Thea är pjollrig och barnslig och hon använder konventionens kvinnliga språk. Hon ställs mot de rättframma och ansvarstagande Charlotte och Anna, vilka är befriade från pjoskighet. Charlotte benämns uttryckligen som frispråkig. Kvinnokarakterns betydelse för framgång aktualiseras även med hjälp av Charlottes dubbeltydighet. När hon tillfälligtvis framstår som överspänd och teatralisk, leds hon vidare i sin utveckling för att återfå sitt sanna förnuftiga jag, fritt från sjåpighet.

Flera forskare har framhållit att Löwensköldstrilogin är mångbottnad och svårtolkad. För att ytterligare utforska romanerna skulle en mer ingående studie av kvinnokaraktererna bidra till kunskap om hur trilogin gestaltar kvinnofrågor.

Löwensköldtrilogin vill säga något om kvinnors situation i dåtidens patriarkala system, om kvinnors möjligheter till ett bättre liv i textens tillkomstid, och dessutom ställa frågor om kvinnors situation i framtiden.

Källförteckning

Primärlitteratur: tryckta källor

- Lagerlöf, Selma, *Anna Svärd*, Stockholm 1928
- Lagerlöf, Selma, *Charlotte Löwensköld*, Stockholm 1925
- Lagerlöf, Selma, *Gösta Berlings saga I*, Stockholm 1891
- Lagerlöf, Selma, *Gösta Berlings saga II*, Stockholm 1891
- Lagerlöf, Selma, ”Hem och stat” i *Troll och människor I*, Stockholm 1915
- Lagerlöf, Selma, ”Hälsning till kvinnorösträttsmötet den 13 maj 1917”, i *Från skilda tider. Efterlämnade skrifter II*, utg. Nils Afzelius, Stockholm 1945
- Lagerlöf, Selma, *Löwensköldska ringen*, Stockholm 1925
- Lagerlöf, Selma, ”Tal vid Landsföreningens för kvinnans rösträtt medborgarfest i Stockholm den 29 maj 1919”, i *Från skilda tider II*, utg. Nils Afzelius, Stockholm 1945

Primärlitteratur: otryckta källor

Selma Lagerlöfs verk finns som elektronisk resurs via *Litteraturbanken — Svensk skönlitteratur och humaniora (ebooks)*. För att öka tillgängligheten till förstaupplagor av Selma Lagerlöfs verk anges länkar nedan.

- Lagerlöf, Selma, *Anna Svärd*, Stockholm 1928,
<http://litteraturbanken.se/#!/forfattare/LagerlofS/titlar/AnnaSvard/info>
hämtad 2015-05-23
- Lagerlöf, Selma, *Charlotte Löwensköld*, Stockholm 1925,
<http://litteraturbanken.se/#!/forfattare/LagerlofS/titlar/CharlotteLowenskold/info>
hämtad 2015-05-23
- Lagerlöf, Selma, *Gösta Berlings saga*, Stockholm 1891,
<http://litteraturbanken.se/#!/forfattare/LagerlofS/titlar/GostaBerling1/info>
hämtad 2015-05-23
- <http://litteraturbanken.se/#!/forfattare/LagerlofS/titlar/GostaBerling2/info>
hämtad 2015-05-23
- Lagerlöf, Selma, ”Hem och stat” i *Troll och människor I*, Stockholm 1915,
<http://litteraturbanken.se/#!/forfattare/LagerlofS/titlar/TrollOchMann/info>

hämtad 2015-05-23

- Lagerlöf, Selma, ”Hälsning till kvinnorösträttsmötet den 13 maj 1917”, i *Från skilda tider. Efterlämnade skrifter II*, utg. Nils Afzelius, Stockholm 1945,

<http://litteraturbanken.se/#!/forfattare/LagerlofS/titlar/FranSkildaTider2/info>

hämtad 2015-05-23

- Lagerlöf, Selma, *Löwensköldska ringen*, Stockholm 1925,

<http://litteraturbanken.se/#!/forfattare/LagerlofS/titlar/LowenskoldskaR/info>

hämtad 2015-05-23

- Lagerlöf, Selma, ”Tal vid Landsföreningens för kvinnans rösträtt medborgarfest i Stockholm den 29 maj 1919”, i *Från skilda tider II*, utg. Nils Afzelius, Stockholm

1945, <http://litteraturbanken.se/#!/forfattare/LagerlofS/titlar/FranSkildaTider2/info>

hämtad 2015-05-23

Sekundärlitteratur: tryckta källor

- Arvidsson, Stellan, *Selma Lagerlöf*, Stockholm 1932
- Axell, Cecilia, *Barnlitteraturens tekniklandskap. En didaktisk vandring från Nils Holgersson till Pettson och Findus*, Linköping 2015, Diss: Linköping
- Bachtin, Michail, *Dostojevskijs poetik*, andra upplagan, Gråbo 1991
- Bergenmar, Jenny, ”Parodin som strategi. En studie av det parodiska i Selma Lagerlöfs romaner ’Charlotte Löwensköld’ och ’Anna Svärd’”, i *Anthin, Bergenmar, Johansson om Lagerlöf*, Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, Meddelanden nr 23, 1998
- Bergenmar, Jenny, *Förvildade hjärtan. Livets estetik och berättandets etik i Selma Lagerlöfs Gösta Berlings saga*, Stockholm/Stehag 2003, Diss: Göteborg
- Bohlin, Anna, *Röstens anatomi. Läsningar av politik i Elin Wagners Silverforsen, Selma Lagerlöfs Löwensköldstrilogi och Klara Johansons Tidevarvskåserier*, Umeå 2008, Diss: Umeå
- Brooks, Peter, *The Melodramatic Imagination. Balzac, Henry James, and the Mode of Excess*, andra upplagan med nyskrivet förord, New Haven och London 1995 (1976)
- Edström, Vivi, *Livets stigar. Tiden, handlingen och livskänslan i Gösta Berlings saga*, Stockholm 1960, Diss: Göteborg
- Edström, Vivi, *Selma Lagerlöf. Livets vågspel*, Stockholm 2002

- Edström, Vivi, *Selma Lagerlöfs litterära profil*, Stockholm 1986
- Edström, Vivi, ”Selma Lagerlöf och kvinnans rösträtt” i *Selma Lagerlöfstudier 1979*, Sunne 1979
- Graves, Peter, ”Berättaren, temat och den dolda intrigen. En läsning av Selma Lagerlöfs ’Löwensköldska ringen’”, i *I Selma Lagerlöfs värld, Lagerlöfstudier 2005*, red. Karlsson, Maria, Vinge Louise, Stockholm/Stehag 2005
- Hedvall, Barbro, *Vår rättmätiga plats. Om kvinnans kamp för rösträtt*, Stockholm 2011
- Holm, Birgitta, *Selma Lagerlöf och ursprungets roman*, Stockholm 1984
- Jonsson, Bibi, *I den värld vi drömmer om. Utopin i Elin Wägners trettiotalromaner*, Löderup 2001, Diss: Lund
- Karlsson, Maria, *Känslans röst. Det melodramatiska i Selma Lagerlöfs romankonst*, Stockholm/Stehag 2002, Diss: Uppsala
- Lagerroth, Erland, *Landskap och natur i Gösta Berlings saga och Nils Holgersson*, Stockholm 1958, Diss: Stockholm
- Lagerroth, Ulla-Britta, *Körkarlen och Bannlyst. Motiv- och idéstudier i Selma Lagerlöfs 10-talsdiktning*, Stockholm 1963, Diss: Lund
- Lindén, Claudia, ”’Samhällsmodern’. Ellen Keys biologiska självdestruktion”, i *Res Publica*, nr 35/36, maj 1997
- Littberger Caisou-Rousseau, Inger, *Över alla gränser. Manlighet och kristen (o)tro hos Almqvist, Strindberg och Lagerlöf*, Göteborg/Stockholm 2012
- Nordlund, Anna, *Selma Lagerlöfs underbara resa i den svenska litteraturhistorien 1891–1996*, Stockholm/Stehag 2001, Diss: Uppsala
- Sjöstedt, Nils Åke, *Søren Kierkegaard i svensk litteraturhistoria. Från Fredrika Bremer till Hjalmar Söderberg*, Göteborg 1950, Diss: Göteborg
- Stenberg, Lisbeth, *En genialisk lek. Kritik och överskridande i Selma Lagerlöfs tidiga författarskap*, Göteborg 2001, Diss: Göteborg
- Toijer-Nilsson, Ying, ”Selma Lagerlöf och kvinnorörelsen”, i *Hertha*, 1958 nr 6
- Torpe, Ulla, ”Den vedervärdiga kvinnan från korskyrka. Om en romanfigur hos Selma Lagerlöf”, i *Kvinnornas litteraturhistoria. Del 2/1900-talet*, red. Holmqvist, Ingrid, Witt-Brattström, Ebba, Malmö, 1983
- Ulvenstam, Lars, *Den åldrande Selma Lagerlöf. En studie i hennes Löwensköldscykel*, Stockholm 1955, Diss: Stockholm

- Weidel, Gunnel, *Helgon och gengångare. Gestaltningen av kärlek och rättvisa i Selma Lagerlöfs diktning*, Lund 1964, Diss: Lund
- Wivel, Henrik, *Snödrottningen. En bok om Selma Lagerlöf och kärleken*, Stockholm, 1990, Diss: Köpenhamn

Sekundärlitteratur: otryckta källor

- Andersson, Jessica, ”Selma Lagerlöf. Hämnaden och kärleken i Löwensköldscykeln”, D-uppsats i litteraturvetenskap, Karlstad universitet 2008
- Jonsson, Bibi, *I den värld vi drömmer om. Utopin i Elin Wägners trettiotalromaner*, Diss: Lund, <http://www.lub.lu.se/luft/diss/hum136.pdf>, hämtad 2014-10-31
- Lazic, Boris, ”Att älska på det rätta sättet. En motivstudie i Lagerlöfs verk”, C-uppsats i litteraturvetenskap, Karlstad universitet 2011
- Nationalencyklopedin, ironi, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/ironi> , hämtad 2015-03-26
- Nationalencyklopedin, parodi, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/parodi> , hämtad 2015-03-26
- SAOB, ironi, <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>, hämtad 2015-04-2
- Selinus, Charlotte, ”Ringens förbannelse. En studie i den magiska realismen och melodramatiken i Selma Lagerlöfs Löwensköldscykel”, C-uppsats i litteraturvetenskap, Uppsala universitet 2009

Släkten Löwensköld, fem generationer

Första generationen	Bengt Löwensköld, general, spöke				
Andra generationen	(Bengt) Göran Löwensköld ryttmästare, sedermera baron, ansvarig för dödsdomen mot Marit Erikssdotters familj gift med friherrinnan Augusta Löwensköld				
Tredje generationen	Adrian Löwensköld, baron, Malvina Spaaks kärlek		Beate, gift Ekenstedt, överstinna		
Fjärde generationen	Adrian Löwensköld, baron, dör i en isvak gift med friherrinnan Löwensköld, född Wachthausen (första hustrun Marianne Sinclair, död efter ett års äktenskap)	Göran, lösdrivare, dör i en snödriva	Karl-Artur, gift med Anna Svärd	Jaquette	Eva, gift Anker
Femte generationen	fem döttrar	En dotter, dör i isvaken med Adrian innan hon hinner adopteras av Charlotte	Bengt, den blinde sonen	En son	

Fet stil, boende på Hedeby

Det finns fler barn i generation tre, men de omnämns inte med namn. Eventuellt finns det fler barn även i övriga generationer men det ges inga uppgifter om detta.

Charlotte härstammar från en gren som inte har bott på Hedeby.